

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА ТУРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра
за спеціальністю 242 Туризм,
(шифр, назва)
освітньою програмою «Туризмознавство»
(назва)

на тему: **«Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку екскурсійної діяльності в Україні»**
(назва теми)

здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня
Шкіленко Анастасії Олександрівни
(ПІБ)

Науковий керівник: Бабушко С. Р.,
(прізвище, ініціали)
доктор педагогічних наук, професор
(наук.ступінь, вчене звання)

Рецензент Антоненко В.С.,
(прізвище, ініціали)
доктор географічних наук, професор
(наук.ступінь, вчене звання)

Рекомендовано до захисту на засіданні
кафедри (протокол № 3 від 03.12. 2021 р.)

Завідувач кафедри: Бабушко С. Р.
(прізвище, ініціали)
доктор педагогічних наук, професор
(наук.ступінь, вчене звання)

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Шкіленко А.О. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку екскурсійної діяльності в Україні – Рукопис.

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 272 «Туризм», спеціалізації «Туризмознавство». – Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, 2021.

У кваліфікаційній роботі розглянуто теоретико-методологічні аспекти екскурсійної діяльності, що включають визначення сутності та ролі екскурсійної діяльності, види екскурсійних послуг, їх класифікацію та методичні прийоми проведення екскурсій, аналіз нормативно-правової бази; розкрито сучасний стан екскурсійної діяльності в Україні на прикладі м. Одеси та Одеської області. Охарактеризовано типові проблеми розвитку вітчизняної екскурсійної справи та на їх основі виокремлено перспективи її подальшого розвитку.

Ключові слова: екскурсійна діяльність, сучасний стан, інфраструктура, ресурсний потенціал, екскурсія, перспективи розвитку.

ANNOTATION

Shkilenko A. O. Current state, problems and prospects of excursion activity development in Ukraine – Manuscript.

Qualification work in the specialty 272 "Tourism", specialization "Tourism". - National University of Ukraine on Physical Education and Sport, Kyiv, 2021.

The theoretical and methodological aspects of excursion activity are considered in the qualification paper, including definition of essence and role of excursion activity, types of excursion services, their classification and methods of carrying out excursions, the analysis of normative-legal provision; the current state of excursion activity in Ukraine is revealed on the example of the city of Odesa and Odesa region. Typical problems in the development of domestic excursion business are characterized and on their basis there are outlined the prospects of its further development.

Key words: excursion activity, current state, infrastructure, resource potential, excursion, development prospects.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	9
1.1. Сутність і роль екскурсійної діяльності в індустрії туризму	9
1.2. Види екскурсійних послуг, класифікація та методичні прийоми проведення екскурсій	16
1.3. Нормативно-правова база екскурсійної діяльності в Україні	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	32
2.1. Аналіз розвитку екскурсійної діяльності в Україні.....	32
2.2. Характеристика ресурсного та інфраструктурного потенціалу для забезпечення екскурсійної діяльності (на прикладі м. Одеси та Одеської області)	58
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	72
3.1. Проблеми розвитку вітчизняної екскурсійної справи.....	72
3.2. Перспективи розвитку та напрями удосконалення екскурсійної діяльності в Україні.....	78
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	98

ВСТУП

Актуальність. На сьогоднішній день вибір туризму з пріоритетними культурно-пізнавальними цілями у споживачів туристських послуг не змінюється, а має тенденцію до збільшення. Виникає бажання звернутися до історичної спадщини виробляє у сучасного суспільства прагнення до збереження культурно-історичних цінностей, вивчення духовної та матеріальної спадщини. Продовжують залишатися затребуваними такі об'єкти туристського інтересу, як архітектурні пам'ятники, національні та природні парки. Вони ж і виступають в якості основи для створення екскурсійних маршрутів з різною спрямованістю – від культурно-пізнавальної до пригодницької. Але туристський ринок змушений постійно розвиватися, екскурсійні послуги змінюються і мають тенденцію зникати, стаючи незатребуваними на ринку. Екскурсійні маршрути з різноманітних причин втрачають популярність і увагу туристів, натомість їм з'являються нові.

Розвиток екскурсійної діяльності виступає частиною національного надбання і духовно-моральної основи держави, що, в свою чергу, направлено на самозбереження і розвиток сучасного російського суспільства. Адже саме екскурсія надає можливість розкрити людям світ, в якому вони живуть, показати його красу, різноманітність і вразливість.

Екскурсійна діяльність – це надзвичайно складна і проблемна сфера сучасної туристської індустрії України.

Екскурсійний туризм, який в недавньому минулому був основною галуззю туристично-екскурсійних послуг в Україні і характеризувався стабільними темпами розвитку, у зв'язку з нинішньою ситуацією в світі, пов'язаною з поширенням коронавірусної інфекції COVID-19, переживає кризовий стан. Для нього стали характерні такі особливості, що раніше не спостерігалися:

- яскраво виражена сезонність, так як школярі стали основним споживачем екскурсійних послуг як в країні, так і за її межами;
- різке скорочення тематики екскурсій;

- брак кваліфікованих гідів (екскурсоводів) та гідів-перекладачів, здатних провести високоякісні екскурсії;
- кількість «нелегальних» гідів збільшується;
- вплив воєнного конфлікту на Сході України;
- введення особливого режиму і закриття кордонів через поширення коронавірусної інфекції по всьому світу.

Спалах коронавірусної інфекції COVID-19 почався в кінці грудня 2019 року. Поточна статистика по коронавірусу на 10.05.2021 свідчить про 159067736 заражених у всьому світі, з них – 3308741 (2,1%) – смертельні випадки, 136633065 – видужали (85,9%) і 19 125 930 (12%) - хворіють на даний момент [1]. В Україні коронавірусна інфекція Covid-19 вперше була діагностована 03.03.2020 року в Чернівцях і з того часу істотно впливає на розвиток екскурсійного туризму.

З іншого боку, збільшення обсягів організованого туризму, зростання вимог до якості туристсько-екскурсійних послуг в останні роки вимагають уточнення ролі і завдань екскурсійних послуг з урахуванням сучасних ринкових реформ, що мають місце в українському суспільстві. Беручи до уваги можливості, які відкриває туризм для соціального розвитку, організатори екскурсійного обслуговування роблять значний внесок у підтримку і відновлення трудового потенціалу і підтримку його здоров'я; сприяють духовному, культурному, фізичному і моральному розвитку населення; формують здоровий спосіб життя та поширюють екологічної культури.

Обрана тема дослідження є актуальною, оскільки економічний підйом України, розвиток її туристичної інфраструктури, транспортних систем, туризму, зокрема екскурсійного напрямку, стане джерелом не тільки надходження іноземної валюти, а й створення нових робочих місць у державі. Таким чином, тенденція розвитку як туризму, так і екскурсійної діяльності в цілому, сприятимуть розвитку економіки України. Зростаючий інтерес туристів до інших культур, велика кількість реклами, доступність інформації створюють позитивний імідж України та розширюють можливості міжнародного спілкування.

Згідно з даними Держстату України, кількість суб'єктів туристичної діяльності, що здійснюють екскурсійну діяльність у 2019 році становила 70 одиниць. Дохід від екскурсійної діяльності у 2019 році становить 113651 тис. грн., з яких суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність приносять 38736,8 тис. грн. Дохід від надання туристичних послуг фізичними особами-підприємцями, що здійснюють екскурсійну діяльність становить 62875,9 тис. грн. [4].

Чисельність внутрішніх туристів України у 2016 р. становила 453,5 тис. осіб у 2017 р. – 476,9 тис. осіб, у 2018 р. – 456,8 тис. осіб, а у 2019 р. – 520,4 тис. осіб., як бачимо, значимість туризму зростає.

Таким чином, актуальність роботи полягає в тому, щоб детальніше вивчити екскурсійну діяльність як пріоритетний вид туризму та розглянути можливості подальшого розвитку екскурсійної справи, її вплив на економіку України.

Постановка проблеми. Зважаючи на те, що екскурсійна діяльність стає все більш поширеною в Україні, виникає необхідність визначення її сучасного стану, проблемних аспектів, а також визначення перспектив її розвитку. Завдяки з'ясуванню проблем, що існують в екскурсійній діяльності, можливий вибір оптимальних шляхів їх усунення. Це, в свою чергу, сприятиме подальшому розвитку екскурсійної сфери України і, отже, туристичної індустрії в цілому, стабілізуватиме економіку країни і підвищуватиме добробут населення.

Ступінь розробленості теми. Теоретичні основи екскурсознавства представлені в роботах відомих фахівців у цій галузі Б. Ємельянова [5-7], В. Квартальнова [8], І. Чагайди та С. Грибанової [9]. Законодавчі аспекти екскурсійної діяльності аналізуються у підручнику «Екскурсознавство і музеєзнавство» авторів В. Бабариця, О. Короткова, О. Малиновської [10]. Однак дослідження, що розкривають теоретичні та практичні аспекти організації туристично – екскурсійних послуг є поки що малочисельними.

Вагомий внесок в теорію і практику екскурсійної діяльності як одного із пріоритетних напрямів розвитку економіки туризму зробили вітчизняні і закордонні науковці. Питанням розвитку організації екскурсійної діяльності в аспекті розвитку індустрії туризму України присвячено багато наукових праць

українських учених. Серед них наукові розробки таких науковців, як В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська [10], С. Галасюк [11], С. Нездоймінов [12-14], О. Любіцева [15], Т. Сокол [16], Л. Альтгайм [17], А. Боева [18], А. Воронина [19], С. Голубничая [20], И. Савина [21], І. Чагайда [9], В. Зінченко [22], О. Романенко [23].

Економічними дослідженнями туристичного ринку в різних постсоціалістичних країнах і туристичної галузі безпосередньо в Україні займалися такі вчені і практики, як М. Волошина [24], Г.М. Заварика і Є.А. Зеленко [25], Л.Ю. Матвійчук [26], А.В. Сидорова [27], А. Антонишин [28], С. Бабушко [29], Ю. Забалдіна [30], Н. Опанасюк [31], С. Попович [32], О. Фастовець [33] та інші. Вони вказували на значимість туристичної галузі для економіки будь-якої країни, висвітлювали гострі проблеми, розробляли і пропонували шляхи їх вирішення. Проте окремі питання, що стосуються перспектив розвитку туристичної галузі в Україні в умовах глобалізації та безперервних військових дій на Сході країни, залишаються недостатньо висвітленими.

В Україні є всі умови для розвитку екскурсійної діяльності, а саме: природна та культурна спадщина, історико-культурні комплекси, пам'ятки архітектури та археології, парки, місця поширення народних промислів тощо.

Метою цієї роботи є дослідження сучасного стану, проблем і перспектив розвитку екскурсійної діяльності, а також визначення напрямів удосконалення екскурсійної діяльності в Україні.

Зазначена вище мета потребує вирішення наступних завдань:

- вивчити теоретико-методологічні аспекти екскурсійної діяльності;
- розглянути види екскурсійних послуг і класифікацію та методичні прийоми проведення екскурсій;
- розглянути нормативно-правову базу екскурсійної діяльності в Україні;
- проаналізувати сучасний стан екскурсійної діяльності України та виявити основні тенденції її розвитку;

- охарактеризувати ресурсний та інфраструктурний потенціал для забезпечення екскурсійної діяльності м. Одеси та Одеської області;
- виявити та охарактеризувати проблеми та перспективи розвитку вітчизняної екскурсійної справи.

Об'єктом дослідження виступає сучасний стан екскурсійної діяльності України та її ресурсно-інфраструктурний потенціал.

Предметом дослідження виступають особливості розвитку екскурсійної діяльності України на прикладі м. Одеси та Одеської області.

Щоб досягти поставленої мети були використані такі **методи наукового дослідження**: за допомогою системно-аналітичного методу проводилося теоретичне узагальнення термінології, **що містить ця робота**; огляд літератури та з'ясування проблемних аспектів екскурсійної діяльності в Україні.

Використання методів логічного узагальнення забезпечило впорядкування наукових досліджень теоретичних основ екскурсійної діяльності, економічного аналізу внутрішнього ринку екскурсійних послуг, з'ясування проблемних аспектів цієї діяльності аж до визначення перспектив її подальшого розвитку в Україні. Для вирішення конкретних завдань використовувалися такі методи: статистичний аналіз – для розгляду динаміки, структури та ефективності діяльності суб'єктів екскурсійної діяльності; проблемно-орієнтований – для визначення проблем розвитку екскурсійної діяльності в Україні; прогностичний – для визначення перспектив розвитку екскурсійної діяльності та наукового обґрунтування шляхів її вирішення, а також графічний – для візуального зображення схематичної інформації та цифрових даних.

Теоретичне та практичне значення. Результати роботи можуть бути використані у закладах вищої освіти, туристичних підприємствах, на курсах підвищення кваліфікації та перепідготовки майбутніх фахівців. Теоретичні положення роботи можуть бути корисні при розробці курсу «Організація екскурсійної справи».

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні результати дослідження були представлені на I Міжнародній науково-практичній

конференції «Регіональний туризм: сучасний стан та шляхи оптимізації» (м. Київ, 2021), організаторами та учасниками якої були Університет економіки та права «КРОК» (Київ), Інститут підприємницької діяльності (Білорусь), Scientific center of innovative researches (Естонія), туроператор «Сакумс», туроператор «Каліпсо Україна» та ГО «Київський слов'янський університет».

Структура магістерської роботи складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел та додатків. Робота викладена на 87 сторінках, проілюстрована 20 малюнками і 21 таблицею. Список використаних джерел складається з 117 наукових праць та інтернет ресурсів та 2 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність і роль екскурсійної діяльності в індустрії туризму

Екскурсія як процес наочного пізнання навколишнього світу нерозривно пов'язана з туристичною діяльністю. Просування з різними цілями у стародавніх народів, які історики туризму традиційно розглядають як витoki сучасних подорожей, сприяли розвитку торгівлі, встановленню релігійних і міжкультурних зв'язків. Можливість вивчення специфіки розвитку історичного шляху і культури інших народів могли з'явитися у мандрівників тільки в результаті наочного вивчення ними матеріалів історичних пам'яток, особистого «живого» спілкування з представниками цієї культури, спостереження за способом життя, «занурення» в повсякденну культуру іншого народу під час перебування на території його безпосереднього проживання .

Слово «екскурсія» походить від латинського слова «екскурсіо» [34, с. 78]. Екскурсійна діяльність має тривалу історію свого розвитку. Основу екскурсійної діяльності заклали ще давні мандрівники, які подорожували з метою ознайомлення з навколишнім середовищем проживання. На сьогоднішній день, екскурсійна діяльність виступає в якості діяльності людини, що надає екскурсійні послуги, формою освітнього і дозвіллевої діяльності серед населення [35, с. 104].

Сьогодні під поняттям «екскурсія» розуміється пізнавально-виховний захід, що відповідає ряду ознак: наявність екскурсовода та екскурсантів, заздалегідь описаного маршруту, короткочасність (від однієї академічної години до однієї доби) та ін. [5, с. 31].

Розглянемо кілька формулювань терміна «екскурсія», які були опубліковані в різних виданнях (табл. 1.1) [20-22] .

Трактування категорії «екскурсія»

Джерело	Визначення
Агафонова Л. Г., Агафонова О. Е [36]	екскурсія – прогулянка, завданням якої є вивчення певної теми на конкретному матеріалі, доступному спогляданню
Анциферов М. П. [37; 38]	екскурсія – це прогулянка, що ставить своїм завданням вивчення певної теми на конкретному матеріалі, доступному спогляданню
Бархаш Л. [39]	екскурсія – це наочний метод отримання певних знань, виховання шляхом відвідувань за задалегідь розробленою темою певних об'єктів (музей, завод, колгосп тощо.) зі спеціальним керівником (екскурсоводом)
Велика радянська енциклопедія [40]	екскурсія – відвідування визначених об'єктів (пам'ятки культури ,музеї, підприємства, місцевість тощо.), форма і метод придбання знань
Вікіпедія [41]	екскурсія – колективне або індивідуальне відвідування музею, визначного місця, виставки, підприємства тощо; поїздка, прогулянка з освітньою, науковою, спортивною або розважальною метою.
Герд В.А. [42]	екскурсія – це форма суспільно-освітньої роботи, при якій група осіб (екскурсантів) під керівництвом більш обізнаної особи (керівника) вивчає явище в його природній обстановці.
Гецевич Н. А. [43]	екскурсія – це наочний метод отримання певних знань, виховання шляхом відвідування за задалегідь розробленою темою певних об'єктів (музей, завод, колгосп тощо.) зі спеціальним керівником (екскурсоводом)
Даль В. [44]	екскурсія – проходка, прогулянка, вихід на пошук чогось, для збирання трав
Ємельянов Б.В. [5]	екскурсія – особлива форма навчальної та позанавчальної роботи, в якій здійснюється спільна діяльність вчителя-екскурсовода і школярів-екскурсантів в процесі вивчення явищ дійсності, що спостерігаються в природних умовах (завод, колгосп, пам'ятники історії та культури, пам'ятні місця, природа та ін.) або в спеціально створених сховищах колекцій (музей, виставка).
Квартальнов В. А., Сенін В. С. [45]	екскурсія – прогулянка, вихід на пошук чогось, для збору трав та ін.
Папірян Г. А. [46]	екскурсія – колективне відвідування якої-небудь місцевості, промислових підприємств, радгоспів, музеїв та ін., переважно з науковою або освітньою метою
Сластенін В.А. [47]	екскурсія – спеціальне навчально-виховне заняття, перенесене відповідно до певної освітньої або виховної метою на підприємства, в музеї, на виставки тощо.
Словник туристських термінів [48]	екскурсія – це процес наочного пізнання навколишнього світу; особливостей природи, сучасних та історичних ситуацій, елементів побуту, тобто пам'яток певного міста або регіону задалегідь обраних об'єктів, які вивчаються на місці їх розташування.
Тлумачний словник російської мови Ушакова Л.Н. [49]	екскурсія – колективна поїздка або прогулянка з науково-освітньою або розважальною метою

Джерело: складено автором на основі [5; 36-49].

У наведених визначеннях екскурсії можна виділити деякі розбіжності, які пов'язані з їх часовим функціонуванням. Як наслідок – відмінності у формулюванні мети, завдань і форм проведення екскурсій, характерних для того чи іншого часу.

Слід погодитися з думкою А.В. Лук'яненко, згідно з яким кожна екскурсія незалежно від теми і цілей має свої ознаки. За відсутності одного з них вона не може бути екскурсією [50].

Кожна екскурсія являє собою процес діяльності, суть якого обумовлена конкретними закономірностями (тематичність, цілеспрямованість, наочність, емоційність, активність та ін.). Цілі, завдання та форми проведення екскурсій представлені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Цілі, завдання та форми екскурсійної діяльності

Цілі	Завдання	Форма проведення
Відпочинок	Пошук лікувальних трав, ягід, грибів, фруктів	Прогулянка
Навчальна	Засвоєння дітьми знань з навчальних предметів (ботаніки, географії, історії)	Урок позакласного приміщення
Наукова	Виявлення експонатів для красзнавчого музею	Експедиція
Загальноосвітня	Розширення загального культурного кругозору	Бесіда в туристичному поході, дорожня екскурсійна інформація в транспортній подорожі
Культурно-просвітницька	Підвищення рівня знань з історії, архітектури, літератури та інших областей	Оглядова багатопланова екскурсія
Культурно-виховна	Засвоєння знань в об'єднанні і вихованні	Тематична екскурсія

Джерело: [51].

Таким чином, екскурсія є наочним процесом пізнання людиною навколишнього світу, побудованим на свідомо підібраних об'єктах, що знаходяться в природних умовах або розташованих в будівлях підприємств, лабораторій, науково-дослідних інститутів тощо.

Екскурсії володіють певними ознаками, які зобразимо на рис. 1.1.

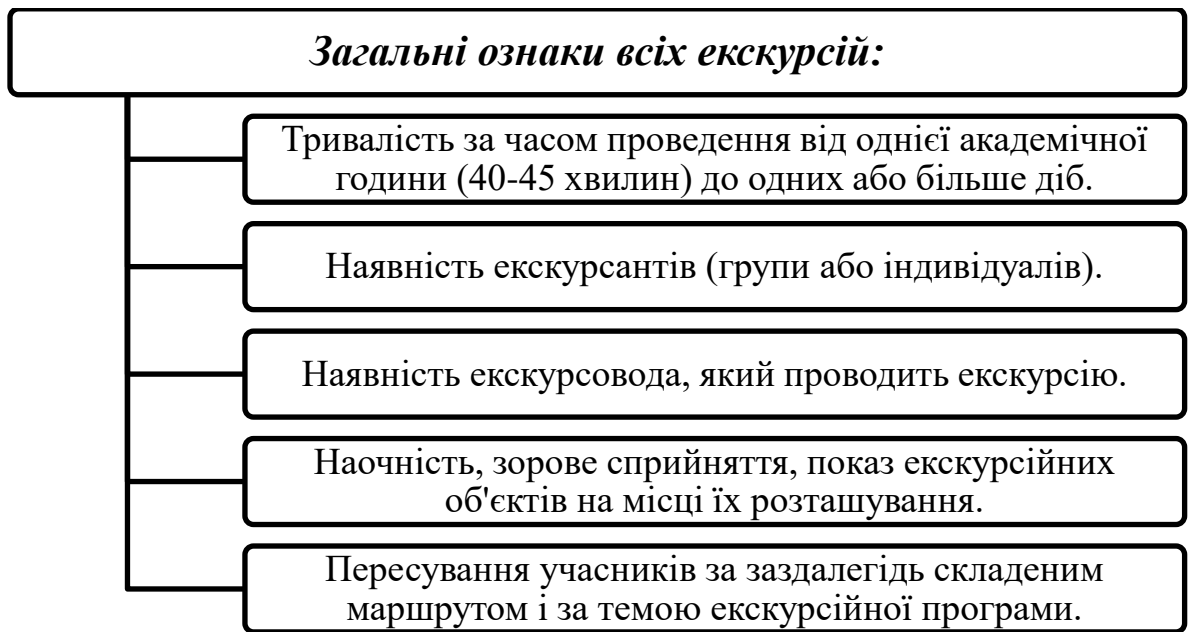

Рис. 1.1. Загальні ознаки екскурсій

Джерело: складено автором на основі [5].

Екскурсійна діяльність включає в себе такі компоненти: зміст, тематика, склад учасників, місце проведення, упорядкований маршрут, тривалість за часом, форму проведення, спосіб пересування, наявність екскурсовода, тексту екскурсії, об'єктів показу і безпосередньо наявність самих учасників [52, с. 78].

Функціональне призначення екскурсії полягає в наданні відпочинку та дозвілля, що сприяє до підвищення пізнавального та культурного рівня населення (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Функції екскурсій

Джерело: складено автором на основі [5].

Функція наукової пропаганди – кожна екскурсія повинна мати чітку тематичну спрямованість. В основу екскурсії покладені принципи пропаганди, науковість, ідейність, зв'язок з життям, дохідливість і переконливість. Ці принципи виражають сутність пропаганди, дозволяють виділити в ній головне. Їх слід розглядати в сукупності, тобто у взаємному зв'язку один з одним.

Функція інформації – основою для проведення екскурсії виступає узгоджений, попередньо затверджений текст.

Функція організації культурного дозвілля, тобто тієї частини неробочого часу, яка залишається в розпорядженні людини після робочого дня. Це вільний час, який людина витрачає на свій розсуд на активну творчу або громадську діяльність, навчання без відриву від виробництва, аматорські заняття, спілкування з друзями.

Екскурсія у функції розширення культурно-технічного кругозору. Кожна екскурсія сприяє розширенню кругозору людини. Нерідко екскурсія конкретизує знання екскурсантів, допомагає їм побачити те, що вони знали з письмових джерел, зі шкільних програм, з лекцій.

Функція формування інтересів людини. Учасники таких екскурсій надалі читають літературу з образотворчого мистецтва, літературної творчості, відвідують музеї, інші екскурсії [53].

Таким чином, екскурсія – методично продуманий показ видатних місць, пам'яток історії та культури, в основі якого, лежить аналіз об'єктів, які знаходяться перед очима екскурсантів, а також розповідь про події, пов'язані з ними.

Екскурсія являє собою цілеспрямований, науковий процес пізнання навколишнього середовища. Цей процес будується з використанням заздалегідь відібраних об'єктів, які знаходяться в природних умовах, і відбувається під керівництвом кваліфікованого фахівця-екскурсовода відповідно до заздалегідь визначеної тематики.

Основна ознака екскурсії полягає у високому ступені її наочності.

Екскурсійний процес і завдання, що стоять перед екскурсією, можуть бути виражені в наступному вигляді (див. рис. 1.3).

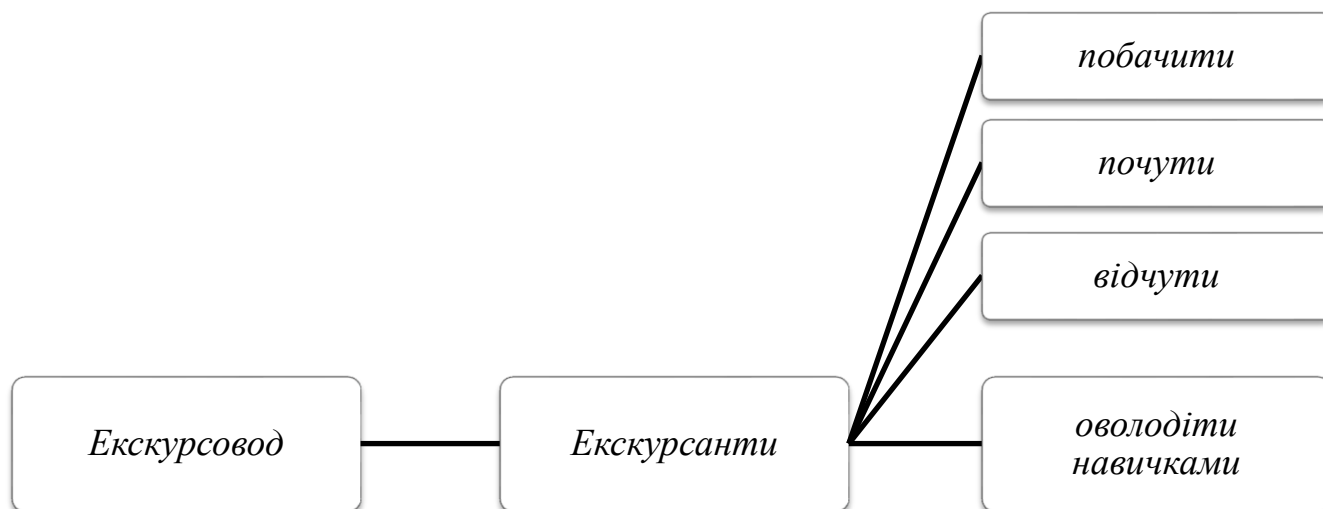

Рис. 1.3. Схема екскурсійного процесу і цілі екскурсії

Джерело: [5].

Весь процес від розробки екскурсії до виконання послуги (наданні екскурсійної послуги) по тривалості, трудомісткості і часу виконання ділиться на 3 етапи, представлених на рис. 1.4.

Перший етап містить підбір матеріалів для майбутньої екскурсії, її вивчення (процес накопичення знань з теми екскурсії, визначення її цілей і завдань). Одночасно відбувається відбір об'єктів, на яких буде екскурсія.

Другий етап включає: складання маршруту; обробку фактичного матеріалу; роботу над змістом екскурсій, їх основну частину, що складається з декількох основних питань; написання тексту; роботу над методикою проведення екскурсій; підбір найбільш ефективних методичних прийомів і розповіді під час екскурсії; підготовку методичної розробки нової екскурсії; написання гідами індивідуального тексту.

Третій етап полягає в проведенні екскурсій за маршрутом.

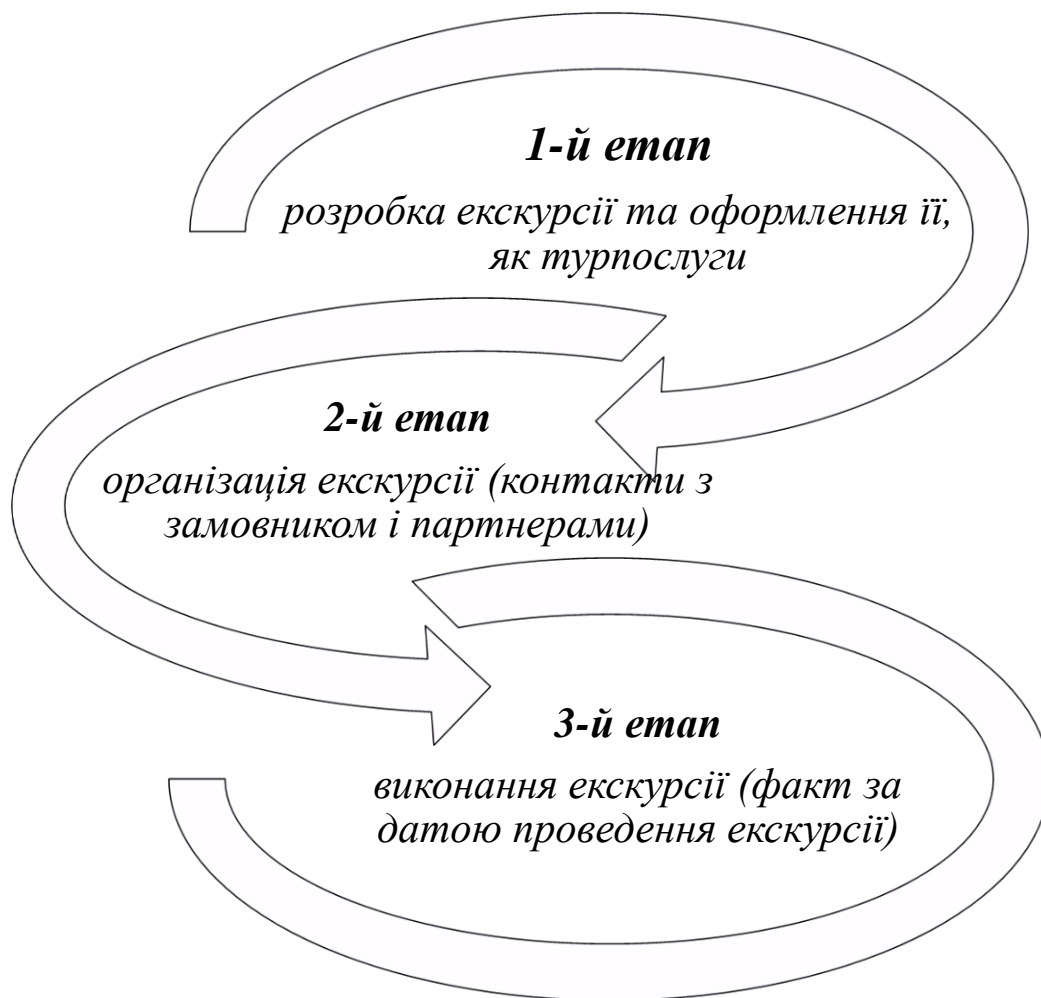

Рис. 1.4. Етапи розробки екскурсії

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, з вище викладеного можна дійти такого висновку, що існує багато трактувань категорії екскурсія, тож аналізуючи розглянуті визначення пропонується власне визначення: екскурсія – це поїздка або пішохідний тур, який полягає в ознайомленні з культурою певної території, за допомогою огляду і вивчення пам’ятних місць, відвідуванням музеїв, парків тощо, яка слідує за затвердженим маршрутом і супроводжується розповіддю екскурсовода.

1.2. Види екскурсійних послуг, класифікація та методичні прийоми проведення екскурсій

Екскурсія являє собою туристську послугу, метою якої є ознайомлення туриста з культурно-пам'ятними об'єктами. Як зазначено вище, існує безліч підходів до визначення поняття екскурсії, так і підхід до класифікації екскурсій у кожного вченого світу.

Розглянемо види та класифікацію екскурсій.

Б. Райков класифікує їх за змістом, обсягом, методом проведення, логічної побудови, тривалості, складу учасників [54]. Існують класифікації І. Гревса, Н. Анциферова, В. Герда та ін. [38; 42].

На сьогоднішній день найбільш універсальною і поширеною була прийнята ще у 1970-ті рр. Центральною Радою з туризму та екскурсій, класифікація екскурсій, яка досі залишилась незмінною, і підрозділяється за такими критеріями:

- за змістом;
- за складом учасників;
- за місцем проведення;
- за формою проведення;
- за способом пересування (рис. 1.5).

Як бачимо з приведеної нижче класифікації, існує безліч критеріїв для класифікування екскурсій. Однак слід враховувати, що будь-яка класифікація умовна, типи екскурсій можуть не збігатися з названими, перетинатися і взаємодоповнювати один одного [55].

Поділ екскурсій на чітко визначені групи і типи має велике значення в практичній діяльності туристичних та екскурсійних організацій. А це дозволяє гідам правильно орієнтуватися в питаннях підготовки та проведення, отримувати якісні екскурсії і, як наслідок, підвищувати навчально-виховну ефективність екскурсійного процесу.

Рис. 1.5. Класифікація екскурсій

Джерело: [5]

Відповідно до типу, екскурсії відрізняються не стільки тривалістю, скільки організаційними моментами. А отже і здібностями, і професійними навичками менеджерів і екскурсоводів в порівнянні по перерахованим вище трьом типам екскурсій (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Типи екскурсій

Джерело: [5].

Отже, відповідно до складу учасників, екскурсії можна класифікувати на індивідуальні, групові, для школярів і студентів, для місцевого населення і приїжджих.

Виходячи з місця проведення, екскурсії можна класифікувати на екскурсії по місту, за містом і на міжміських маршрутах.

Відповідно до способів пересування при проведенні екскурсії, виділяють пішохідні екскурсії, екскурсії із застосуванням транспортних засобів і комбіновані екскурсії [55].

За формою проведення екскурсії діляться на звичайні, навчальні, рекламні, екскурсії-лекції, екскурсії-прогулянки, екскурсії-концерти.

Створення нової екскурсії з будь-якої тематики - це складний процес, що вимагає активної участі колективу працівників. Зміст майбутньої екскурсії, її пізнавальна цінність перебувають в прямій залежності від знань методистів і екскурсоводів, їх компетентності, ступеня практичного засвоєння ними основ педагогіки і психології, вміння вибрати найбільш ефективні способи і прийоми впливу на аудиторію [56, с. 78].

Процес підготовки екскурсії є складовим екскурсійної методики. Екскурсійна методика – сукупність вимог і правил, що пред'являються до екскурсії, а також сума методичних прийомів підготовки та проведення екскурсії. Це основа професійної майстерності екскурсовода, а також процес упорядкування його діяльності.

Мета екскурсії – це те, заради чого показують екскурсантам пам'ятки історії та культури та інші об'єкти. Розповідь екскурсовода підпорядкований кінцевій меті. Назвемо декілька цілей [57, с. 86]:

- виховання патріотизму, любові і поваги до Батьківщини, суспільно-корисної роботи, до інших народів;
- естетичне виховання, а також розширення кругозору, отримання додаткових знань в різних областях науки і культури і т. д.

Завдання екскурсії – досягти цілей шляхом розкриття її теми. Вибір теми залежить від потенційного попиту, конкретного замовлення або цілеспрямованого створення певної тематики екскурсій.

Кожна екскурсія повинна мати свою тему.

Проектування екскурсійних послуг передбачає визначення [58]:

- тематичної спрямованості екскурсій;
- об'єктів огляду;
- тривалості екскурсій;
- обсягу та якості наданої інформації;
- способу переміщення по маршруту екскурсії.

Перш ніж екскурсію побачить і почує споживач-екскурсант, необхідно провести велику підготовчу роботу, пробні екскурсії, рекламні акції.

У вітчизняній екскурсіоністиці виділяють наступні етапи підготовки екскурсії, які вперше були сформульовані Б. Ємельяновим [57, с. 101]. (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Етапи проектування екскурсії та проектні документи

№	Етап	Документ
1	Визначення теми екскурсії, її тривалості, особливостей (транспорт, особливі умов проведення)	Концепція екскурсії
2	Відбір і вивчення літератури і джерел	Державні архіви, музеї, хронікально-документальні та науково-популярні кінофільми
3	Відбір екскурсійних об'єктів та їх вивчення	Картки екскурсійних об'єктів
4	Складання маршруту екскурсії	Карта-схема маршруту екскурсії
5	Обхід / об'їзд маршруту	Карта маршруту
6	Визначення хронометражу екскурсії та методів показу та розповіді	Технологічна карта маршруту
7	Написання тексту екскурсії	Контрольний текст екскурсії
8	Комплектування портфеля екскурсовода	Фото- та відеоматеріали
9	Складання методичної розробки екскурсії	Комплект методичної документації
10	Складання індивідуального тексту екскурсії	
11	Прийом-здача екскурсії, її затвердження	

Джерело: [57].

Кожна екскурсія має свою певну тему. Це те, що покладено в її основу, на чому будується показ і розповідь. Вона є критерієм для відбору екскурсійних об'єктів, визначає зміст розповіді екскурсовода, особливо при показі багатопланових об'єктів, про які є велика інформація, і вони можуть включатися в кілька різних екскурсій. Тема нерідко розкривається самою назвою екскурсії, тому важливо, щоб назва була чіткою, виразною, такою, що запам'ятовується для екскурсантів.

При визначенні назви екскурсії слід уникати застосування різного роду штампів, що знеособлюють тему; Використання скорочень слів, аббревіатур; застосування іноземних, запозичених слів, які можуть викликати небажані асоціації.

Зміст екскурсії визначає різні функціональні рівні методичних прийомів. Одні прийоми стають основними, інші – додатковими. Так, при проведенні екскурсій архітектурно-містобудівної та мистецтвознавчої тематики, частіше застосовуються прийоми показу, а в літературних, історико-революційних – прийоми розповіді. Розглянемо їх докладніше.

Методика екскурсійного показу

Показ – спосіб наочного знайомства екскурсантів з об'єктами, процес вилучення зорової інформації з об'єкта під керівництвом фахівця (гіда). За допомогою екскурсовода екскурсанти помічають і розуміють набагато більше, ніж при самостійному огляді.

Головними доказами для екскурсанта виступають зорові образи, і саме на це повинен робити акцент екскурсовод [59, с. 96].

Вимоги, що пред'являються до екскурсійного показу, а також його способи зображені на рис. 1.7 та 1.8 відповідно [59, с. 97].

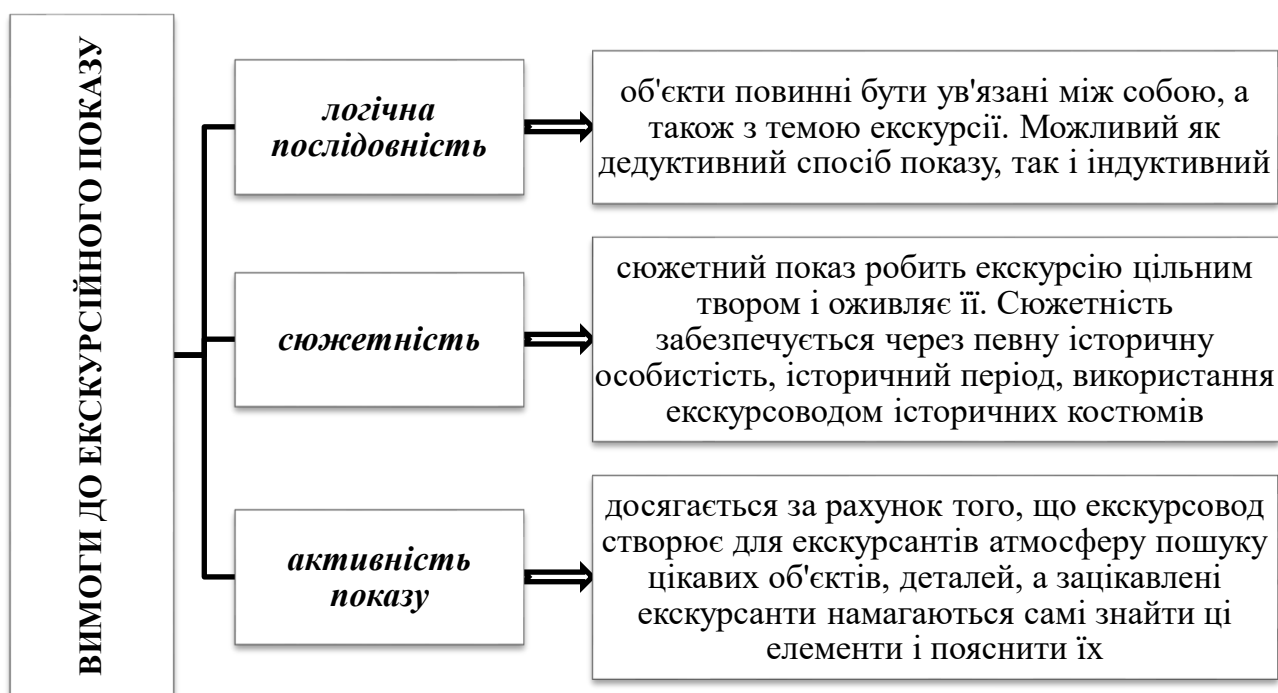

Рис. 1.7. Вимоги, що пред'являються до екскурсійного показу

Джерело: [59].

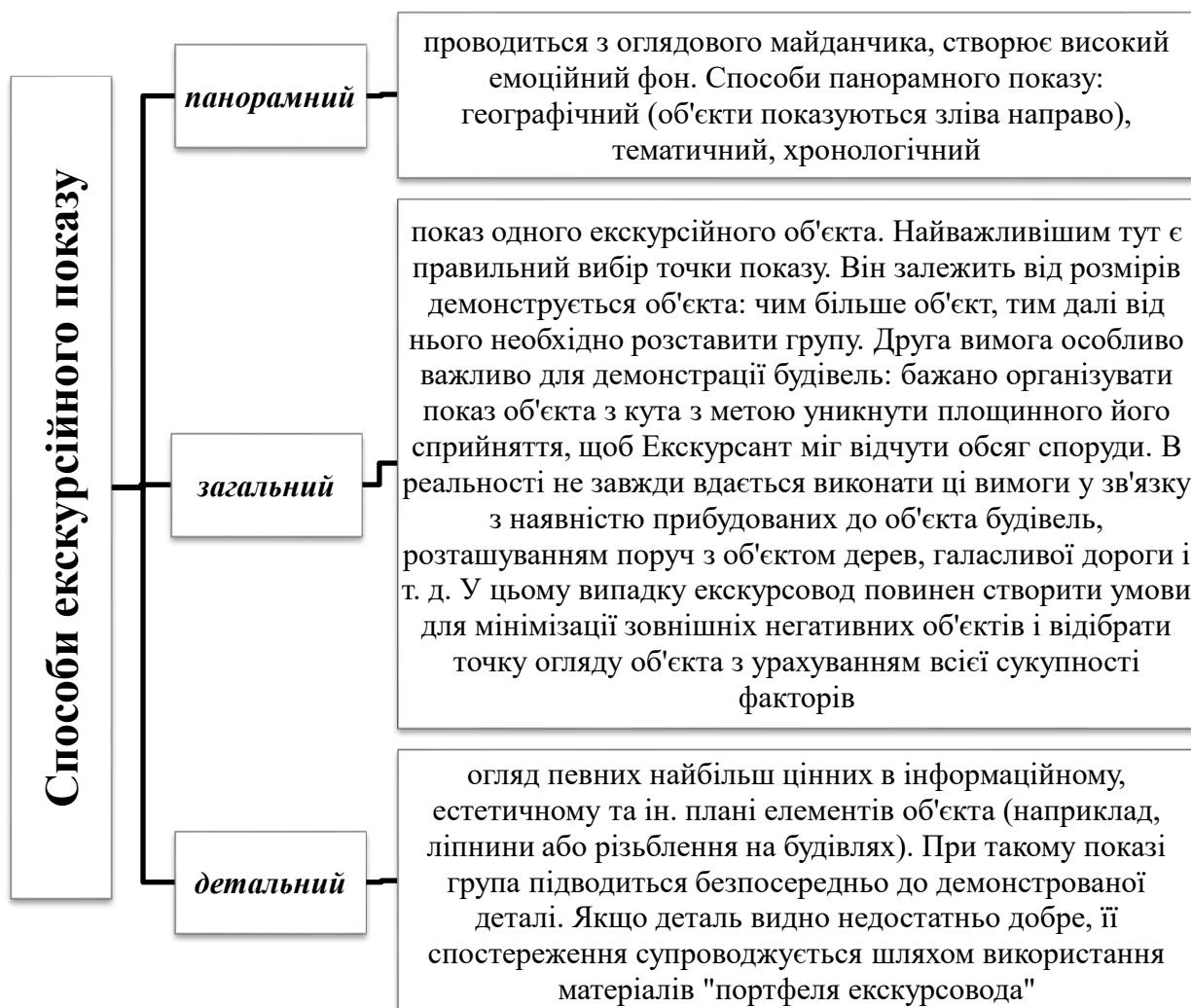

Рис. 1.8. Способи екскурсійного показу

Джерело: [59, с. 102].

Існують наступні методичні прийоми і види показу (в табл. 1.4).

- 1) попередній огляд (огляд);
- 2) демонстрація об'єкта;
- 3) Екскурсійний аналіз;
- 4) локалізація;
- 5) зорова реконструкція;
- 6) порівняння;
- 7) показ наочних посібників;
- 8) панорамний показ;

9) показ по ходу руху.

Таблиця 1.4

Прийоми екскурсійного показу

№ з/п	Приєм	Характеристика
1	Приєм попереднього огляду	Початок показу кожного з об'єктів, залучення до нього уваги: екскурсовод виокремлює об'єкт з навколишнього середовища за допомогою вказівного жесту і позначення його найістотніших відмінних рис (тип, колір, кількість поверхів, розмір)
2	Екскурсійний аналіз	Дозволяє детально розглянути об'єкт і зрозуміти його основні особливості. Об'єкт подумки ділиться на складові частини, розповідь про які ведеться окремо. Аналіз буває мистецтвознавчий, історичний, природничо-науковий
3	Приєм зорової реконструкції	Відновлення первісного вигляду будівлі або місцевості; реалізується шляхом демонстрації матеріалів «портфеля екскурсовода», а також за допомогою ряду вербальних конструкцій
4	Приєм локалізації подій	Прив'язка їх до спостережуваного об'єкту, супроводжувана словами екскурсовода: «саме тут», «на цьому місці», «за цим вікном» і т.д. За рахунок цього прийому екскурсанти відчують сильне емоційне переживання, відчуваючи при цьому почуття причетності
5	Приєм зорового порівняння	Ґрунтується на подібності або відмінності об'єктів; дозволяє краще зрозуміти місце і роль об'єкта в історії, культурі, природних процесах
6	Приєм перемикання уваги	Заснований на демонстрації контрастних екскурсійних об'єктів, допомагає запобігти стомлюваність екскурсантів. Саме тому навіть в екскурсії по місту потрібно включати природні об'єкти, а в екскурсії по історичних містах – показ нових споруд
7	Показ матеріалів з «портфеля екскурсовода»	Демонстрація ілюстративних матеріалів повинна бути організована таким чином, щоб їх могли спостерігати всі учасники екскурсійної групи. Ефективні музика, художні фільми, пов'язані з місцями екскурсійного показу
8	Приєм нейтралізації об'єкта	Використовується в разі, коли на шляху проходження екскурсійної групи знаходиться об'єкт, що не відноситься до теми екскурсії. У цьому випадку екскурсовод дає коротку (1-2 пропозиції) інформацію про нього, вказуючи на відсутність цінності об'єкта для теми екскурсії
9	Показ об'єкта з розміщеною на ньому меморіальною дошкою або інформаційним написом	Якщо містить інформацію табличка добре видно екскурсантам, краще переказати текст своїми словами, виділивши головне
10	Приєм слухової наочності	Включення в екскурсію тематично пов'язаних з нею звуків (дзвін, церковний спів, урочиста музика біля меморіальних комплексів, спів птахів біля природного об'єкта)
11	Жестикуляція	Займає важливе місце в екскурсійному показі. Види жестів: вказівні, образотворчі, емоційно-символічні, спонукальні

Джерело: [56, с. 75].

Методика екскурсійної розповіді

Під час розповіді звучить індивідуальний текст екскурсовода виконаний ним з дотриманням вимог усного публічного мовлення в ході демонстрації об'єктів на конкретній території [58, с. 106].

Екскурсійна розповідь має певні ознаки, зображені на рис. 1.9.

Рис. 1.9. Ознаки екскурсійної розповіді

Джерело: [60, с. 96].

Екскурсовод повинен дотримуватись таких вимог щодо своєї мови:

- грамотність;
- чіткість;
- лаконічність;
- логічність;

– доступність [5].

Мова екскурсовода повинна бути як інформативною (впливати на розум), так і емоційною (впливати на почуття), мати пізнавальну цінність і виховний вплив, повинна бути витримана в розмовному стилі. Екскурсовод повинен приділяти особливу увагу її чіткої артикуляції.

Темп мови – середній (1 сторінка 14 кеглем через 1,5 інтервал – 2 – 2,5 хв.), але може варіюватися для посилення уваги екскурсантів.

У мові екскурсовода важливі паузи – смислові і рекреаційні.

Екскурсоводу для поліпшення якості мови необхідно працювати над викоріненням слів-паразитів, мовних штампів, жаргону; над наголосом в словах; збагаченням свого словникового запасу шляхом пошуку синонімів. Складні у вимові слова і спеціальні терміни краще або усувати з розповіді, або вимовляти в уповільненому темпі і потім пояснювати їх значення.

Складним елементом в мові екскурсовода є числівники, над вимовою яких потрібно працювати спеціально (особливо дати) – уповільнений темп, коротка пауза в серединедати («тисяча дев'ятсот...двадцять сьомий рік»), перевірка відмінювання числівників.

По відношенню до екскурсантів екскурсовод виступає як:

- інформатор
- коментатор
- співрозмовник
- радник
- емоційний лідер.

Послідовність дій екскурсовода при розповіді про об'єкт схематично зображена на рис. 1.10.

Рис. 1.10. Послідовність дій екскурсовода при розповіді про об'єкт
Джерело: [61, с. 105].

Як і в екскурсійного показу, так і в екскурсійної розповіді є свої прийоми (див. табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Прийоми екскурсійної розповіді

№ з/п	Приєм	Характеристика
1	2	3
1	Екскурсійна довідка	Короткі (2-3 фрази) дані про об'єкт
2	Опис	Більш докладна розповідь - історія створення, творці, конструктивні, художні та планувальні особливості, функція, події, сучасний стан і перспективи розвитку
3	Пояснення	Підвищення знання екскурсантів про різні пов'язані з об'єктом сферах життя

1	2	3
4	Коментування	Використовується при спостереженні екскурсійною групою будь-якого дійства або процесу (Літургія, зміна почесної варти, виробництво і т. д.)
5	Цитування	Найважливіший прийом розповіді, що підсилює і збагачує екскурсію. Використовують для додання більшої переконливості фактам (думка вченого), емоційного забарвлення (вірші), історичної стилізації (старовинні документи). Цитата не повинна бути довгою
6	Питання-відповідь	Використовується для активізації уваги екскурсантів, встановлюють прямий контакт між екскурсоводом і екскурсійною групою. Питання можуть бути риторичними, уточнюючими (діагностують) рівень підготовленості екскурсантів, провокуючими
7	Прийом відступу	Підвищує увагу екскурсантів. Екскурсовод може розповісти випадок зі свого життя, пов'язаний з об'єктом, якусь цікаву подробицю з життя історичних діячів
8	Прийом літературного монтажу	Побудова розповіді на основі уривків з літературного твору або фільмів

Джерело: [61, с. 124].

Отже, у цьому підрозділі було розглянуто види екскурсійних послуг та класифікація екскурсій. Відмічено, що підходів до класифікацій екскурсій багато, кожен автор має власну думку щодо критеріїв для її класифікування. Розглянута найбільш повна класифікація, яка у той же час вважається найбільш поширеною та універсальною. Зазначено, що метою екскурсії є показ екскурсантам пам'яток історії та культури території. Також екскурсія має свої цілі – виховання патріотизму і любові до Батьківщина та розширення кругозору в сфері культури і історії. Були розглянуті етапи підготовки екскурсії, сформульовані Б. Ємельяновим. Крім того коротко охарактеризовані прийоми екскурсійного показу та екскурсійної розповіді.

1.3. Нормативно-правова база екскурсійної діяльності в Україні

Правове регулювання екскурсійної діяльності в Україні поки що далеке від досконалості. Закон України «Про екскурсійну діяльність» знаходиться в стадії розробки і здійснення екскурсійної діяльність фактично регулюється тією мірою,

в якій встановлено законодавчі засади туризму. При цьому під нормативно-правовою базою туризму розуміють сукупність загальнозаконодавчих, галузевих і нормативних документів, які регулюють туристичну діяльність [62].

На сучасному етапі розвитку екскурсійної галузі в країні, основним правовим документом, що регулює екскурсійну діяльність є Закон України «Про туризм» [63].

Організація екскурсійного обслуговування в правовому полі базується на урахуванні широкого кола питань, які включають дотримання:

- загальних положень правової бази регулювання туристичної діяльності в Україні;
- правового статусу туристу та екскурсанту (порядок в'їзду/виїзду та перебування в Україні), страхування та медичної допомоги, забезпечення безпеки, права та обов'язки туристів і екскурсантів),
- організації туристичного підприємництва,
- організаційно-правових основ діяльності (праця та соціальне страхування, оподаткування, використання земель та плати за землю, ведення розрахунків в іноземній валюті, бухгалтерський облік),
- міжнародних правових актів регулювання туристичної діяльності, а також відповідних стандартів [63].

Крім того, важливою складовою нормативно-правової бази здійснення екскурсійного обслуговування виступає законодавство щодо юридичної відповідальності за порушення законодавства в галузі туризму. Її основи визначають Кримінальний [64], Цивільний [65], Господарський Кодекси [66], а також Кодекс України про адміністративні правопорушення [67].

Перелік нормативно-правових актів у туристичній та курортній сферах України представлено у додатку А.

Регулювання правових, організаційних та соціально-економічних відносин стосовно охорони, використання і захисту культурної спадщини з метою її збереження для майбутніх поколінь, здійснюється Законом України «Про охорону

культурної спадщини» [68], що має не останнє значення для екскурсійної галузі країни.

Положення «Про порядок отримання дозволу екскурсоводами/гідами-перекладачами на право надання туристичного супроводу» [69], розроблене Держтурадміністрацією, містить вимоги щодо надання якісного туристичного супроводу та екскурсійного обслуговування туристів, створення бази даних про наявні в Україні кадри туристичного супроводу, ступінь фахової підготовки гідів-перекладачів, екскурсоводів, спортивних інструкторів, провідників та ін.

Крім того, вимоги щодо туристсько-екскурсійної діяльності містяться в Міждержавних та національних стандартах:

Наказ Державної туристичної адміністрації України «Про затвердження Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцями туристичного супроводу» [670];

Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.0-90 «Стандартизація в сфері туристсько-екскурсійне обслуговування» [71];

Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.1-95 «Туристсько-екскурсійне обслуговування. Проектування туристських послуг» [72];

Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.2-95 «Туристсько-екскурсійне обслуговування. Вимоги щодо забезпечення безпеки туристів і екскурсантів» [73];

Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.3-95 «Туристсько-екскурсійне обслуговування. Вимоги щодо забезпечення безпеки туристів і екскурсантів» [74].

ДСТУ EN 15700:2014 «Безпечність стрічкових конвеєрів для зимових видів спорту чи туризму» [75];

EN 15565:2008 Tourism services – Requirements for the provision of professional tourist guide training and qualification programmes [76];

EN 13809:2003, Tourism services – Travel agencies and tour operators – Terminology [77];

Існуючі міждержавні стандарти стосовно туристсько-екскурсійного обслуговування, затверджені в 1995 році, морально застаріли і вже не відповідають не тільки реаліям сьогодення, а й вимогам чинного законодавства. У

зв'язку зі скасуванням ліцензування екскурсійної діяльності також скасовуються ліцензійні умови на здійснення іноземного, внутрішнього, іноземного туризму, що регулює надання даного виду послуг. Інших документів в порядку обслуговування гостей, які приїжджають у відпустку, просто немає. Отже розробка та запровадження нових стандартів стосовно туристсько-екскурсійного обслуговування є досить актуальною проблемою.

До найважливіших питань, які висвітлені в національному законодавстві, належать: пріоритетні напрями державної політики в сфері туризму; шляхи оптимізації функціонування українського туристичного ринку; вибір та обґрунтування основних високорентабельних видів туристичної діяльності; підвищення ефективності рекламних заходів з метою залучення в Україну дедалі більшої кількості туристів.

На основі аналізу нормативно-правових актів, які регулюють екскурсійну діяльність, виділяються пріоритетні напрями державної політики в галузі та питання, які потребують законодавчого уточнення.

Вітчизняна екскурсійна сфера відіграє надзвичайно важливу роль у соціально- економічному житті країни. Зростає її статус та зацікавленість держави в подальшому розвитку сфери, посилюється вплив екскурсій практично на всі сфери життя і діяльності людини [78].

Потрібно визнати, що реалізація цих рекомендацій повільно, але розпочинається і в Україні. Зроблено перші реальні кроки на шляху законодавчого забезпечення та комплексного планування розвитку вітчизняної екскурсійної діяльності.

Отже, слід зауважити, що без достатнього регулювання екскурсійної діяльності зі сторони держави, неможливий її достатній розвиток і поширення.

Таким чином, перший розділ присвячено вивченню теоретико-методологічних аспектів екскурсійної діяльності.

У цьому розділі досліджено сутність і роль екскурсійної діяльності в індустрії туризму. Зазначено, що існує багато трактувань категорії екскурсія. Проаналізувавши розглянуті визначення запропоноване власне визначення:

екскурсія – це поїздка або пішохідний тур, який полягає в екскурсія – це поїздка або пішохідний тур, який полягає в ознайомленні з культурою певної території, за допомогою огляду і вивчення пам'ятних місць, відвідуванням музеїв, парків і т.д., яка слідує за затвердженим маршрутом і супроводжується розповіддю екскурсовода.

Другий підрозділ містить характеристику видів екскурсійних послуг та класифікації екскурсій. Відмічено, що підходів до класифікацій екскурсій багато, бо кожен автор має власну думку щодо критеріїв для її класифікування. Розглянуто найбільш повну класифікацію, яка у той же час вважається найбільш поширеною та універсальною. Зазначено, що метою екскурсії є показ екскурсантам пам'яток історії та культури території. Також екскурсія має свої цілі – виховання патріотизму і любові до Батьківщина та розширення кругозору в сфері культури і історії. Розглянуті етапи підготовки екскурсії, сформульовані Б. Ємельяновим. Крім того коротко охарактеризовані прийоми екскурсійного показу та екскурсійної розповіді.

Останній підрозділ описує нормативно-правове регулювання екскурсійної діяльності. Відмічено, що на сучасному етапі розвитку екскурсійної галузі в країні, основним правовим документом, що регулює екскурсійну діяльність є Закон України «Про туризм».

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз розвитку екскурсійної діяльності в Україні

Згідно із даними UNWTO туристичний потік в 2020 році впав на 72% і відкинув галузь на рівень дев'яностих років. В Україні ситуацію нівелювали відкриті і відносно доступні Туреччина і Єгипет. Але, тим не менше, за підсумками року обсяг продажів впав на 60–70%. За даними ООН в 2020 р. міжнародний туризм впав до рівня 1990 р., а кількість туристів за рік скоротилося на 900 млн [79].

Не останнє місце серед величезної кількості проблем займають недосконалі правовий захист туристів на території України, складності з митним контролем, наявність високого рівня тіньової економіки, і більше того, тривала антитерористична операція на сході країни. Ці обставини створюють несприятливий інвестиційний клімат і ніяк не стимулюють залучення туристів як потенційних інвесторів, в нашу країну [80].

Сьогодні в Україні туристична галузь ледве виживає. Станом на 20 квітня 2020 року через пандемію 100 % усіх міжнародних дестинацій ввели обмеження на в'їзд. Опубліковані наразі сценарії прогнозують зниження кількості міжнародних туристичних прибуттів від 58 % до 78 % за рік, що залежить від швидкості поширення вірусу, тривалості діючих обмежень на пересування та закриття кордонів, однак з точністю визначити перспективи подальшого розвитку подій у країні важко [81].

Ряд міжнародних організацій опублікували свої економічні прогнози щодо наслідків кризи COVID-19 для світової економіки, серед яких найактуальнішим і найповнішим є звіт МВФ, опублікований у квітні 2020 р. У таблиці нижче представлено основні прогнозовані показники, викладені у цьому звіті (табл. 2.1).

Економічний прогноз МВФ, квітень 2020 р.

	ВВП (% змін р/р)			Інфляція (% змін р/р)			Безробіття (% робочої сили)		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Світ	2,9 %	-3,0 %	5,8 %	3,6 %	3,0 %	3,3 %		n/a	
Європейський Союз	1,7 %	-7,1 %	4,8 %	1,4 %	0,6 %	1,2 %		n/a	
Країни Європи, що розвиваються	2,1 %	-5,2 %	4,2 %	6,5 %	5,1 %	5,0 %		n/a	
Росія	1,3 %	-5,5 %	3,5 %	4,5 %	3,1 %	2,9 %	4,6 %	4,9 %	4,8 %
Польща	4,1 %	-4,6 %	4,2 %	2,3 %	3,2 %	2,6 %	3,3 %	9,9 %	8,0 %
Білорусь	1,2 %	-6,0 %	3,5 %	5,6 %	5,6 %	5,6 %	0,3 %	2,3 %	1,8 %
Україна	3,2 %	-7,7 %	3,6 %	7,9 %	4,5 %	7,2 %	8,5 %	10,0 %	9,3 %

Джерело: [75].

За оцінками звіту, як Україна, так і решта світу, зможуть відновити свій економічний стан уже у 2021 р., проте повністю компенсувати негативні наслідки, завдані у 2020 р., неможливо. Прогнозується, що міжнародна економіка зможе досягти стану 2020 р. тільки у 2022 р. [82].

На тлі становлення і розвитку туризму після бурхливого спалаху коронавірусної інфекції в світі закономірно виникає питання про роль України на ринку туристичних пропозицій. Слід зазначити, що Україна має все необхідне для активізації внутрішнього і зарубіжного туризму: вдале географічне положення, сприятливий клімат і красивий рельєф, багатий історико–культурний і туристично–рекреаційний потенціал. На жаль, за привабливістю для туристів Україна сьогодні займає всього лише 88–е місце в світовому рейтингу [25, с.39].

Українські вчені Г. Заварика і Є. Зеленко підкреслюють особливу значимість вирішення проблем з розвитку туризму в Донбасі, на територіях, безпосередньо прилеглих до зони військових дій. Однак ці території зберегли свій потужний потенціал для розвитку промислового, сільського, лікувально–оздоровчого, релігійного та інших видів туризму (а скоро, можливо, і військового туризму за прикладом Ізраїлю) [25, с. 42].

Розвиток туристичної галузі нерозривно пов'язаний з розвитком готельно-ресторанного господарства. Аналізуючи тенденції розвитку вітчизняних підприємств готельного господарства країни, Л. Матвійчук вважає, що їх конкурентоспроможність з року в рік знижується. Це викликано низкою факторів, у тому числі політичного та економічного характеру, і вимагає адаптації існуючих механізмів діяльності таких підприємств, з одного боку, до потреб ринку послуг з тимчасового розміщення та харчування серед населення України та зарубіжних туристів, з іншого – підвищення ефективності господарської діяльності самих підприємств як самостійних господарських одиниць [27, с.10-11]. Крім того, поліпшенню ситуації, на нашу думку, сприятиме впровадження зазначених заходів щодо підвищення рівня розвитку готельного господарства в регіонах України.

Однією з пріоритетних цілей становлення туризму в Україні є створення конкурентного на внутрішньому і зовнішньому ринках туристичного продукту, розширення внутрішнього і нарощування розмірів виїзного туризму, становлення курортних і туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів населення, збереження і примноження природних багатств та історико-культурної спадщини.

До кризи COVID-19 туризм в Україні перебував у стані покращення після значного занепаду, пов'язаного з подіями 2014 р. на Сході країни. Відзначимо, що в роки докризового стану, (криза пов'язана з COVID-19), в Україні активно розвивався виїзний туризм. Помітно зростали закордонні туристичні потоки. Розвиток туризму в Україні з переважною орієнтацією на виїзд пов'язаний, в першу чергу, з недостатнім рівнем розвитку туристичної інфраструктури. Відсутність хороших доріг, якісного обслуговування не сприяють підвищенню ролі туризму для економіки нашої країни, розвитку наявних рекреаційних зон, а призводить до відтоку валюти з країни, погіршує співвідношення між в'їзними та виїзними туристами.

Туристичний ринок вважається досить гнучким, оскільки швидко реагує як на зміну туристичного попиту та пропозиції, так само гостро реагує і на зміни зовнішнього середовища (політичні, економічні, соціальні фактори).

Туризм є однією з провідних сфер економіки України, забезпечуючи не лише надходження до бюджетів, але й створюючи робочі місця, розвиваючи позитивний імідж держави, підвищуючи конкурентоспроможність національних туристичних продуктів.

В табл. 2.2 показано туристичний потік в Україні, згідно з даними Державної статистики управління, для наочності відобразимо загальний турпотік на рис. 2.1.

Таблиця 2.2

Кількість туристів, яких обслужили туроператори (ТО) та турагенти (ТА), за видами туризму, (осіб)

	Кількість туристів, яких обслужили ТО та ТА, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	2013998	377871	285353	1350774
2001	2175090	416186	271281	1487623
2002	2265317	417729	302632	1544956
2003	2856983	590641	344332	1922010
2004	1890370	436311	441798	1012261
2005	1825649	326389	566942	932318
2006	2206498	299125	868228	1039145
2007	2863820	372455	336049	2155316
2008	3041655	372752	1282023	1386880
2009	2290097	282287	913640	1094170
2010	2280757	335835	1295623	649299
2011	2199977	234271	1250068	715638
2012	3000696	270064	1956662	773970
2013	3454316	232311	2519390	702615
2014 ¹	2425089	17070	2085273	322746
2015 ¹	2019576	15159	1647390	357027
2016 ¹	2549606	35071	2060974	453561
2017 ¹	2806426	39605	2289854	476967
2018 ¹	4557447	75945	4024703	456799
2019 ¹	6132097	86840	5524866	520391

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Держстату.

Джерело: [82].

Рис. 2.1. Динаміка туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму, (осіб)

Джерело: складено автором за [82].

Як бачимо, кількість туристів, до початку коронавірусної кризи, починаючи з 2016 р. має тенденцію росту, в табл. 2.1 видно, що такий зріст обумовлений переважною кількістю виїзних туристів.

Нижче в табл. 2.3 наведено дані розподілу туристів за метою поїздки та видами туризму у 2019 р., згідно з даними Державної статистики України.

Бачимо, що метою подорожі значної кількості туристів було дозвілля та відпочинок, потім службові, ділові та навчальні подорожі. Найменше всього туристів у вигляді юридичних осіб спостерігається з метою поїздки спортивного туризму. Найбільша частка припадає на виїзних туристів, навіть внутрішніх туристів більше ніж в'їзних.

Розподіл туристів, яких обслужили ТО та ТА, за метою поїздки та видами туризму, 2019 р.

	Усього	У тому числі за метою поїздки						Діти віком 0–17 років
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	інше	
Юридичні особи								
Кількість туристів	5319952	267513	4963974	55998	3953	21332	7182	882764
у тому числі обслуговано								
туроператорами	3134115	205598	2876528	38903	2132	7432	3522	489965
турагентами	2185837	61915	2087446	17095	1821	13900	3660	392799
з них								
в'їзних (іноземних) туристів	83703	5232	58404	2390	194	16874	609	5547
у тому числі обслуговано								
туроператорами	37896	5131	27286	1019	175	3814	471	292
турагентами	45807	101	31118	1371	19	13060	138	5255
виїзних туристів	4786594	89260	4672814	17909	1451	1788	3372	842749
у тому числі обслуговано								
туроператорами	2759735	52706	2685226	17236	627	1314	2626	473337
турагентами	2026859	36554	1987588	673	824	474	746	369412
внутрішніх туристів	449655	173021	232756	35699	2308	2670	3201	34468
у тому числі обслуговано								
туроператорами	336484	147761	164016	20648	1330	2304	425	16336
турагентами	113171	25260	68740	15051	978	366	2776	18132
Фізичні особи-підприємці								
Кількість туристів, яких обслужили ТО	812145	3658	797671	9931	293	197	395	129930
з них								
в'їзних (іноземних) туристів	3137	92	2623	422	–	–	–	24
виїзних туристів	738272	2518	734761	346	148	197	302	117605
внутрішніх туристів	70736	1048	60287	9163	145	–	93	12301

Джерело: [82.]

Український туризм ігнорується як сектор економіки та характеризується відносно низьким попитом і перевищенням вихідного туристичного потоку над вхідним.

Згідно з офіційною статистикою, пропозиція у сфері розміщення перебуває в занепаді, а найбільшою популярністю користуються об'єкти неготельного розміщення (див. рис. 2.2 – 2.4).

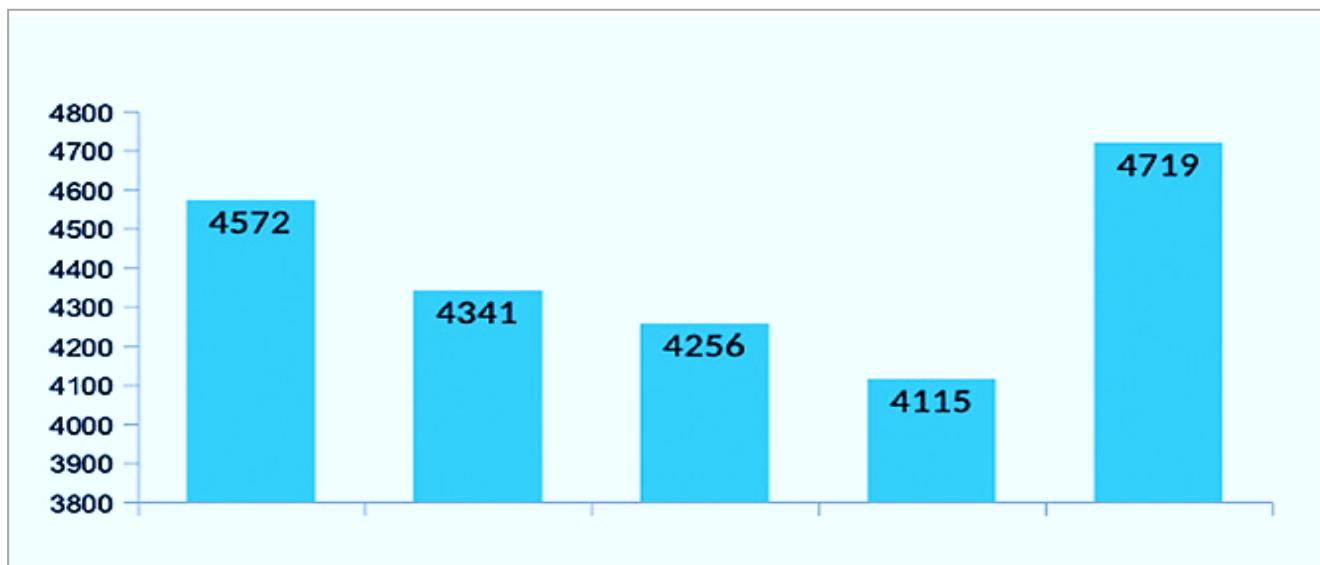

Рис. 2.2. Кількість об'єктів розміщення за період 2014–2019 рр.

Джерело: [83].

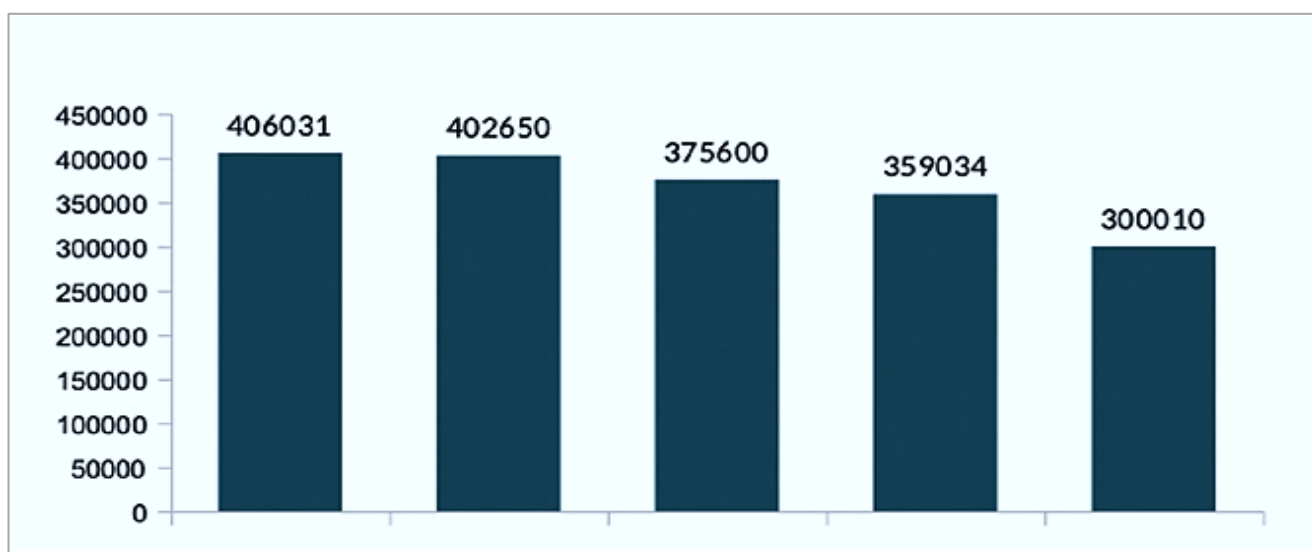

Рис. 2.3. Кількість ліжок за період 2014–2019 рр.

Джерело: [83].

З рис. 2.2 бачимо, що загальна кількість об'єктів розміщення з 2014 по 2017 р. має тенденцію спаду, а от за 2018 р. їх кількість значно зросла. На 2017 р. кількість об'єктів розміщення має значення у 4115 од., а за 2018 р. різке зростання їх кількості досягло позначки у 4719 од.

Кількість ліжок за 2014-2018 рр. поступово зменшується. На 2014 р. кількість складала 406031 од., а вже на 2018 р. – 300010 од.

Дані щодо пропозиції засобів розміщення в Україні зображені на рис. 2.4.

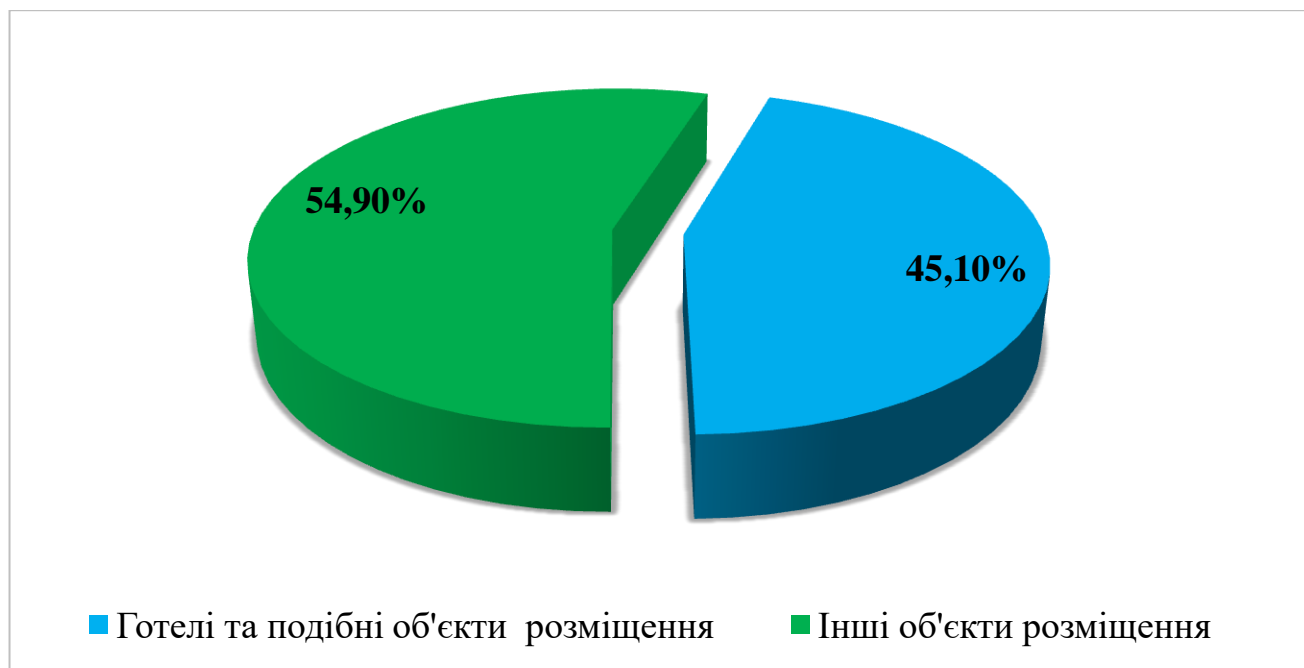

Рис. 2.4. Структура об'єктів розміщення в Україні у 2018 р. (ліжка)

Джерело: [83].

Структура об'єктів розміщення в Україні виглядає таким чином, що на готелі і подібні засоби розміщення приходить 45,1%, всю іншу частку – 54,9% займають інші об'єкти розміщення туристів.

Нижче представлена таблиця порівняння даних щодо пропозиції у сфері розміщення України та інших країн (табл. 2.4), з якої видно, що країни – глобальні лідери: Франція, Німеччина, Канада, порівняно з Україною мають переважну кількість ліжок в об'єкті розміщення. А от Румунія та Болгарія – є потенційними конкурентами з приблизно такою ж кількістю ліжок .

Пропозиція у сфері розміщення України відстає від країн зі списку для порівняння

	Площа, кв. м	Населення	Ліжок в об'єкті розміщення	Ліжка / площа	Ліжка / населення
Країни – глобальні лідери					
Франція	640 679	67 022 000	5 133 645	8,0	0,077
Німеччина	357386	83 019 200	3 377 728	9,5	0,041
Канада	9 984 670	37 602 103	2 000 000*	0,2	0,053
Країни – потенційні конкуренти					
Польща	312 696	38 433 600	773 957	2,5	0,020
Румунія	238 397	19 401 658	338 791	1,4	0,017
Болгарія	110 994	7 000 039	348 724	3,1	0,050
...					
РФ	17 098 246	145 793 315	1 600 000*	0,1	0,011
Україна	603 550	20 545 000	300 010	0,5	0,007

**Наведені дані є приблизними і засновані на доступній інформації про кількість днів перебування в готелях і прибуття туристів*

Джерело: [83].

Згідно з даними Державної служби статистики, станом на 2018 р. в Україні діяло 4719 закладів розміщення із загальною кількістю ліжок у 300 тис. [82].

Дещо більше, ніж 45 % від загальної кількості ліжок, належить готелям і подібним до них об'єктам, включаючи мотелі, хостели, кемпінги й інші заклади розміщення меншого розміру.

Решта 55 % – різні установи медичного напрямку діяльності, зокрема курорти та заклади категорії «Санаторії».

Основні показники діяльності колективних засобів розміщування в Україні у 2019 р. (з урахуванням діяльності фізичних осіб-підприємців) представлені в таблиці 2.5.

Кількість туристів постійно збільшується, на ринку переважають внутрішні туристи, а структура іноземних ринків залишається незмінною.

Основні показники діяльності колективних засобів розміщування в Україні у 2019 році (з урахуванням діяльності фізичних осіб-підприємців)¹

	Усього	У тому числі	
		готелі та аналогічні засоби розміщування ²	інші засоби розміщування ³
Усього			
Кількість колективних засобів розміщування, од	5335	3165	2170
Кількість місць у КЗР, од	370560	171721	198839
Кількість номерів у готелях та аналогічних засобах розміщування, од	83147	83147	х
Кількість осіб, що перебували у КЗР - усього	6960949	5494210	1466738
з них іноземців	959423	896173	63250
Кількість ночівель осіб у КЗР - усього, од	18459138	10422432	8036706
з них ночівель іноземців	2016623	1832197	184425
Юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб			
Кількість колективних засобів розміщування, од	1626	792	834
Кількість місць у КЗР, од	186840	75667	111173
Кількість номерів у готелях та аналогічних засобах розміщування, од	39634	39634	х
Кількість осіб, що перебували у КЗР - усього	4604935	3693556	911379
з них іноземців	812722	795482	17240
Кількість ночівель осіб у КЗР - усього, од	12446841	7040927	5405914
з них ночівель іноземців	1687148	1607930	79218
Фізичні особи-підприємці (за оцінкою)			
Кількість колективних засобів розміщування, од	3709	2373	1336
Кількість місць у КЗР, од	183720	96054	87666
Кількість номерів у готелях та аналогічних засобах розміщування, од	43513	43513	х
Кількість осіб, що перебували у КЗР - усього	2356014	1800654	555359
з них іноземців	146701	100691	46010
Кількість ночівель осіб у КЗР - усього, од	6012297	3381505	2630792
з них ночівель іноземців	329475	224267	105207

Інформацію наведено без з урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

¹ Оцінка та розрахунок показників щодо фізичних осіб-підприємців здійснена на підставі адміністративних даних Державної податкової служби.

² Готелі та мотелі.

³ Засоби розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання (хостели, будинки відпочинку, пансіонати відпочинку, бази відпочинку, туристські бази, гірські притулки), кемпінги та стоянки для житлових автофургонів і причепів, інші засоби розміщування (гуртожитки для приїжджих, інші місця для тимчасового розміщування).

Джерело: [82].

У табл. 2.6 приведено дані прибуття туристів, а на рис. 2.5 – їх графічне відображення.

Таблиця 2.6

Прибуття туристів в Україні за 2008-2019 рр.

Рік	Значення	Зміни, %
2019	13 710 000	-4,41%
2018	14 342 000	-1,63%
2017	14 579 000	6,15%
2016	13 734 000	5,44%
2015	13 025 000	-1,53%
2014	13 227 000	-49,18%
2013	26 025 000	3,85%
2012	25 061 000	2,14%
2011	24 535 000	1,75%
2010	24 114 000	0,34%
2009	24 033 000	-16,63%
2008	28 827 000	

Джерело: [84].

Як бачимо з табл. 2.6 показники прибуття туристів, починаючи з 2008 по 2011 р. мають тенденцію спаду. У період з 2013 по 2014 р. цей показник знизився майже в два рази – на 49,18%.

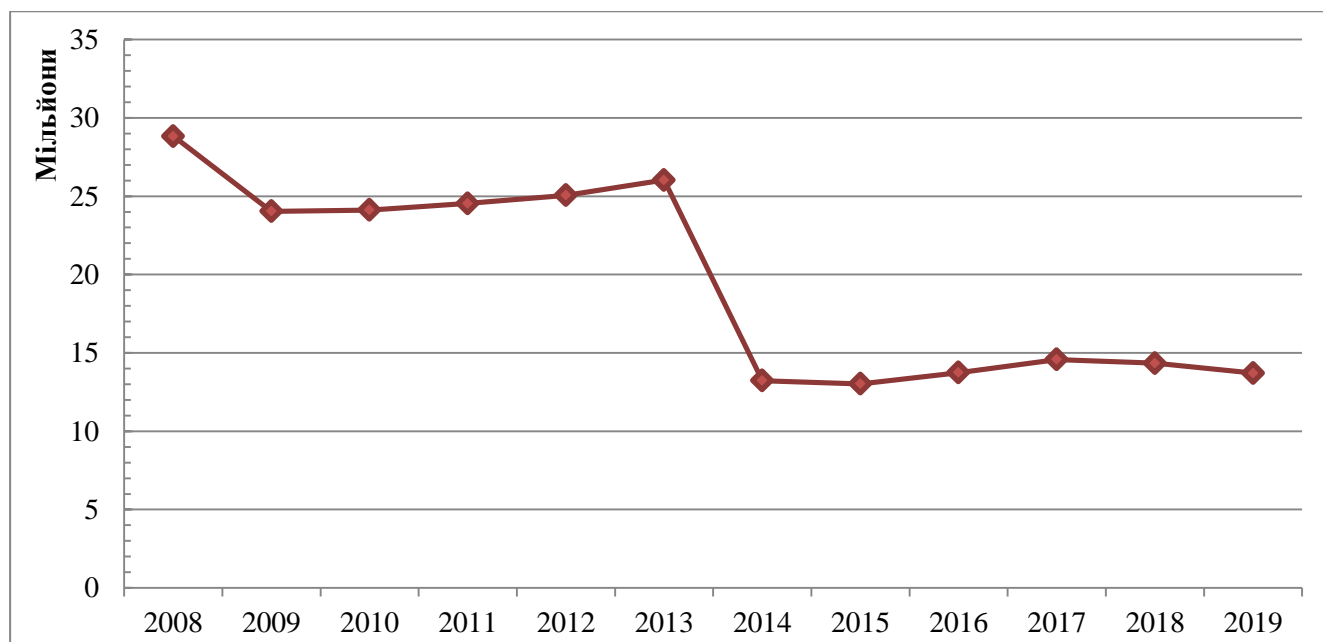

Рис. 2.5. Динаміка прибуття туристів в Україні за 2008-2019 рр.

Джерело: складено автором за [84].

Рис. 2.5 наочно демонструє різкий спад прибуваючих туристів з 2013 по 2014 р., та більш стабільний стан прибуття туристів у 2016-2019 рр.

Табл. 2.7 показує дані від'їзду туристів у період 2008-2019 рр., а рис. 2.6 – їх графічне відображення.

Таблиця 2.7

Від'їзд туристів в Україні за 2008-2019 рр.

Рік	Значення	Зміни, %
2019	29 346 000	4,89%
2018	27 977 000	3,36%
2017	27 067 000	7,30%
2016	25 226 000	8,10%
2015	23 336 000	3,09%
2014	22 637 000	-5,63%
2013	23 988 000	10,26%
2012	21 755 000	6,98%
2011	20 335 000	14,62%
2010	17 741 000	11,15%
2009	15 961 000	-0,86%
2008	16 100 000	

Джерело: [84].

З даних табл. 2.7 бачимо, що виїзд туристів з України майже з кожним роком зростає. Так, у 2008 р. цей показник має значення 16100000 чол., а у 2019 р. – вже 29346000 чол.

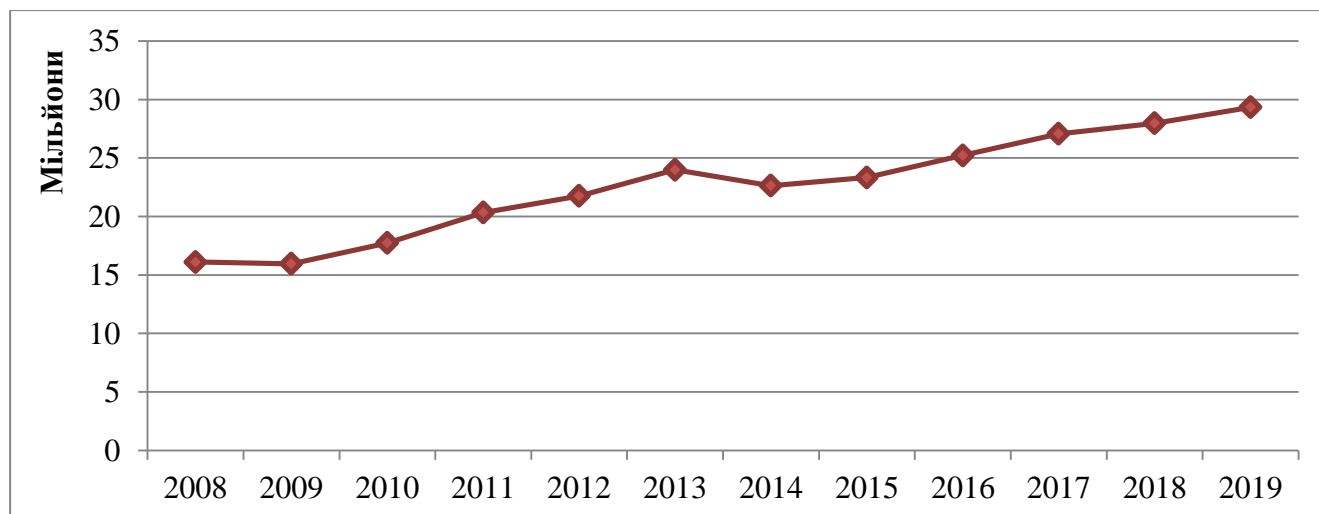

Рис. 2.6. Динаміка від'їзду туристів в Україні за 2008-2019 рр.

Джерело: складено автором за [84].

З рис. 2.6 на відрізьку 2013-2014 рр. помітно спад, але після – слідує позитивна динаміка від'їзду туристів в Україні.

Об'єктами розміщення України у 2018 р. зафіксовано 7 млн туристів, що прибули до країни, і 17,7 млн діб перебування, при цьому кордони країни перетнули 14,2 млн іноземних відвідувачів (рис. 2.7).

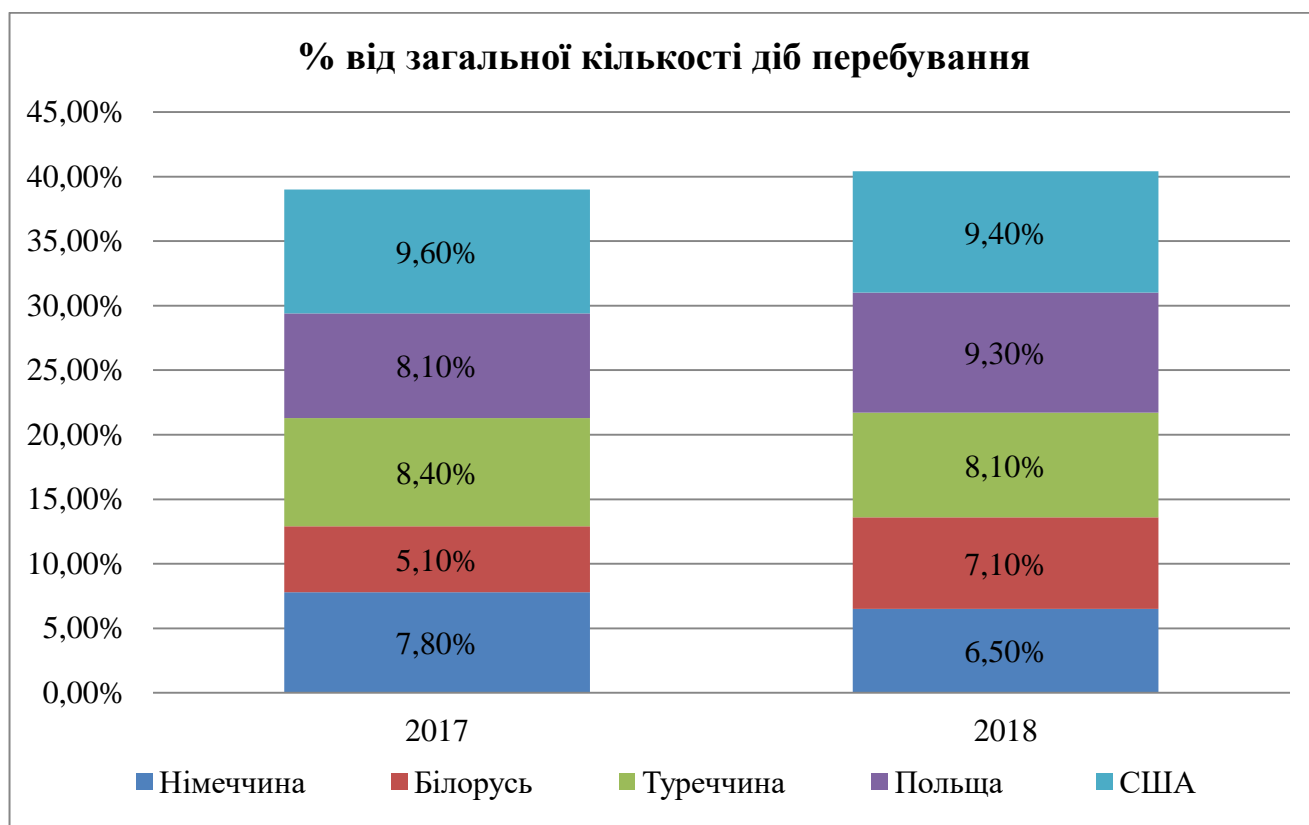

Рис. 2.7. Ключові країни, звідки прибувають туристи в Україну, за кількістю діб перебування

Джерело: [83].

Незважаючи на те, що тренди прибуття, кількості діб перебування та іноземних туристів, що перетнули кордон, зазвичай, є різними, існує кілька схожих тенденцій між прибуттями в об'єкти розміщення та іноземними туристами на перетині кордонів.

Внутрішні транспортні оператори/перевізники є найсильнішими з точки зору прибутковості учасниками українського туризму.

Діє два туристичних оператора/агенцій з обслуговування вихідного пасажиропотоку: Join Up – найбільший туристичний оператор в Україні; Anex Tour – найбільший туроператор (за межі країни) в Україні, а решта – компанії, що спеціалізуються в секторі кейтерингу (мережа ресторанів і мережа закладів швидкого харчування) [85].

На ринку також діє мережа Центрів інформаційної підтримки бізнесу – програма, введена ЄБРР в рамках ініціативи EU4Business, у ході реалізації якої було проведено більше 15 ділових конференцій на тему туризму та яка демонструє високу актуальність туристичної галузі (знання та компетентність). Інші агенції та донорські компанії (GIZ, USAID, EU) беруть участь у розвитку галузі лише частково та здебільшого через програми формування потенціалу в стійкій економіці та програми з розвитку малих і середніх підприємств тощо.

Згідно з даними Всесвітнього банку, сума міжнародних надходжень у галузі туризму в Україні станом на 2017 р. становила близько 1,5 млрд доларів США. Порівняно з 2016 р., спостерігається підвищення на 16 % (рис. 2.8) [85].

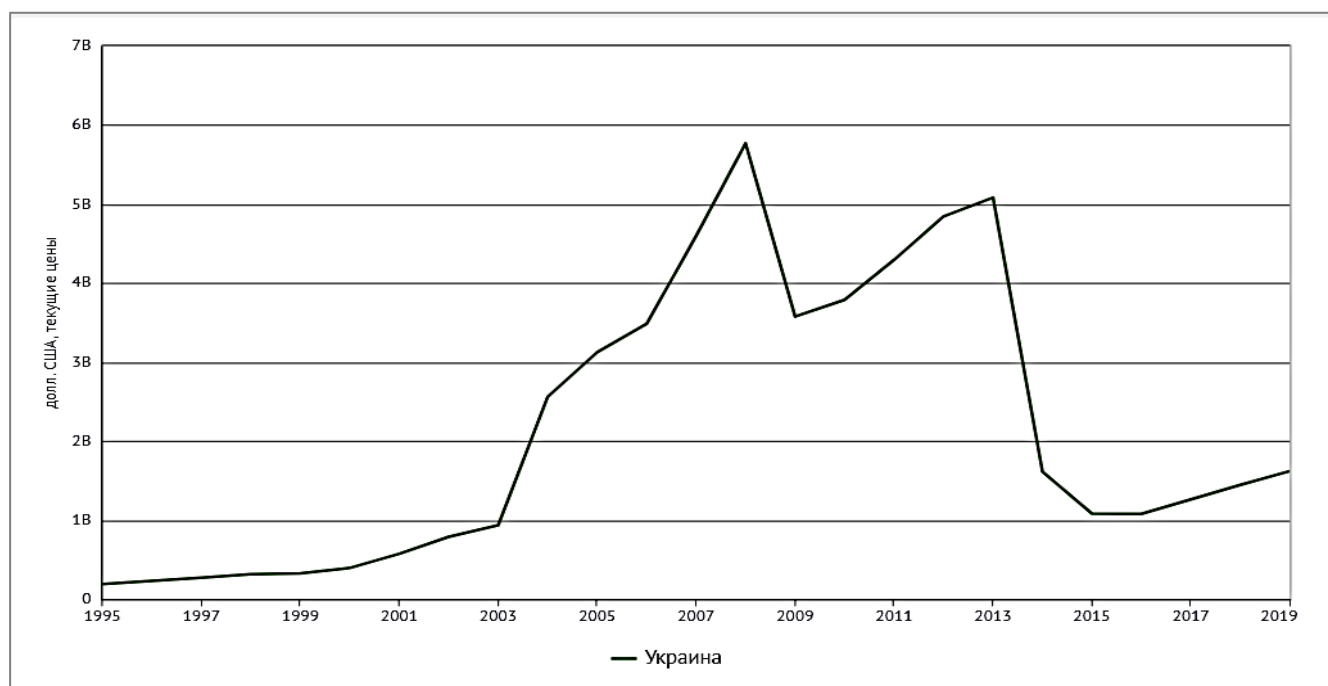

Рис. 2.8. Україна – міжнародні надходження в сфері туризму (долари США)

Джерело: [84].

Ці ж дані свідчать про те, що міжнародні надходження знизилися втричі, порівняно з показниками 2013 р., і в 3,5 рази, порівнюючи ситуацію з 2008 р.

Через нестабільну ситуацію в Україні та сусідніх країнах, викликану фінансовою кризою, політичними подіями на Сході країни та, особливо, кризою, пов'язаною з COVID-19, виникло значне зменшення туристичних надходжень (фактичні показники туристів, що прибули, і діб перебування) (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Україна – найнижчі економічні показники на туриста серед країн у порівняльному аналізі за 2019 р.

	Міжнародні туристи	Міжнародні чеки, млрд дол.	Частка туризму у ВВП (пряма)	Міжнародний чек прибуття, дол.
Країни – глобальні лідери				
Франція	86917700	60,7	3,9%	698
Німеччина	37451500	39,8	3,5%	1063
Канада	20794100	20,3	2,0%	976
Країни – потенційні конкуренти				
Польща	18258000	12,8	1,9%	701
Румунія	2760100	2,5	1,5%	906
Болгарія	8883300	4,0	3,1%	450
...				
РФ	24390000	8,9	1,2%	365
Україна	14229600	1,3	1,4%	91

Джерело: [83].

Нижче представлена таблиця (табл. 2.9) з показниками вкладу туризму в ВВП країни.

Загальний вклад туризму в ВВП

Показник	Рік		
	2017	2018	2019
Загальний внесок у ВВП (млрд дол. США)	6,3	6,8	7,1
Загальний внесок у ВВП (млрд одиниць нац. валюта)	167,0	184,2	202,9
Загальний внесок у ВВП, в постійних цінах 2011 р. (млрд дол. США)	6,8	6,8	6,7
Загальний внесок у темп приросту реального ВВП	5,4	-0,1	-0,8
Загальний внесок у ВВП (частка, %)	5,6	5,4	5,2

Джерело: складено автором за [84]

Як бачимо з даних таблиці, показник загального внеску у ВВП в млрд дол. з кожним роком збільшується, така ж тенденція спостерігається і у показника загального внеску у ВВП в млрд одиниць національної валюти. Інші показники мають тенденцію спаду, особливо це стосується показника загального внеску у темп приросту реального ВВП.

Україна приваблює зарубіжних громадян своїм культурно-рекреаційним потенціалом і найвищою доступністю за рівнем цін в Європі. Основний туристичний маршрут-Львів, Київ, Одеса, Чернівці, Карпати. У 2016 р. Львів увійшов до ТОП-10 найкращих туристичних напрямків Європи [80]. Розвиток в'їзного туризму призведе до збільшення попиту на товари та послуги інших галузей економіки, що, в свою чергу, сприятиме стимулюванню їх розвитку.

Традиційно до п'ятірки країн-відвідувачів України входять найближчі сусіди: Молдова, Білорусь, Росія, Польща, Угорщина. Збільшення туристичного потоку з Європи поки стримує нестабільна військово-політична ситуація, недостатній рівень інфраструктури та інформації про країну. Державною службою статистики України зафіксовано збільшення частки приїжджих з Європи

(з 28% до 33%), в основному, за рахунок скорочення візитів в Україну з Російської Федерації [86].

У складному для турбізнесу 2020 р. українська держава активізувала підтримку діяльності туристичної галузі.

У грудні 2020 р. набрав чинності Закон України «Про державну підтримку культури, туризму та креативних індустрій», яким передбачені податкові стимули для підтримки туристичної сфери та забезпечення більшої доступності послуг. Зокрема, знижено ставку ПДВ для операцій з надання послуг у сфері туризму (відвідування та проведення екскурсій у музеях, зоопарках, заповідниках та ін.). Також до 2023 р. застосовуватиметься знижена ставка ПДВ у розмірі 7% на операції з надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), які надаються готельними закладами.

На початку 2020 р. розпочало свою роботу Державне агентство з розвитку туризму України (ДАРТ), одне із завдань якого – видача ліцензій на право здійснення діяльності туроператорів та ведення ліцензійного реєстру. В даний час Українського контрагента на предмет наявності ліцензії ДАРТ та інших даних (повна назва, адреса, контакти і т.д.) можна перевірити за посиланням.

ДАРТ контролює дотримання компаніями умов здійснення туроператорської діяльності, приймає повідомлення про проблемні питання в діяльності туроператорів [87].

Україна володіє колосальним екскурсійним потенціалом, перш за все історико-культурним, що не може не привертати увагу представників індустрії туризму, охочих урізноманітнити спектр пропонованих ними послуг.

У зв'язку з цим слід відзначити деякі тенденції, характерні для сфери екскурсійно-туристського обслуговування в Україні.

Традиційно, основним об'єктом екскурсійного показу є пам'ятки, пам'ятки культури та історії, а також музеї. Кризові процеси перехідного періоду 1990-х рр. негативно позначилися на загальному стані музейної справи в Україні. Однак з початком періоду стабілізації намітилися явні позитивні зрушення щодо включення музеїв в програми обслуговування туристів. При цьому, в останні роки

зростає загальна чисельність музеїв в країні, і, що дуже важливо з точки зору індустрії туризму, значно зросла кількість краєзнавчих музеїв, найбільш привабливих для туристів.

Багато в чому, цей факт взаємообумовлений розвитком самого туризму, тому що дана категорія музеїв дозволяє ознайомитися з історією і культурою місця перебування туриста. Це є одним з обов'язкових елементів поїздки для досить широкого кола туристів, тому можна стверджувати, що музейне екскурсійне обслуговування краєзнавчого історико-культурного характеру є позаконкурентним по відношенню до інших видів туристсько-рекреаційного обслуговування.

Однак, не дивлячись на значний наявний потенціал і досить високу привабливість, загальне споживання екскурсійно-туристських послуг як щодо загального обсягу платних послуг, так і в порівнянні з іншими видами туристсько-рекреаційного обслуговування в Україні невелике.

Найвизначніші історико-культурні пам'ятки знаходяться в Автономній Республіці Крим, у містах Києві, Львові, Одесі, Чернігові, Кам'янець-Подільському. Велика кількість пам'яток археології зосереджена в південній частині України. Цікавими для туристів є розкопки античних міст Північного Причорномор'я – Тіри, Ольвії, Херсонеса, Пантікапея, а також археологічні музеї в Одесі, Керчі та Києві.

Багату історико-культурну спадщину представляють, зокрема, музейні комплекси світового (за класифікацією ЮНЕСКО) значення у Києві – Києво-Печерський Національний історико-культурний заповідник та Національний заповідник «Софія Київська». А також Андріївська та Кирилівська церкви, пам'ятки історії [88].

Великий інтерес у туристів викликають пам'ятники архітектури різних епох і стилів:

– Пам'ятники Київської Русі (X-XII ст.) – Василівський собор в Овручі, Десятинна церква (м. Київ), 986-996 рр., Софія Київська (м. Київ), 1011-1017 рр.

або 1037 р., Золоті ворота в Києві, Спасо-Преображенський собор (м. Чернігів), 1033-1041 рр. і т. д.;

– Пам'ятники оборонної архітектури – фортеці в Луцьку, Кам'янець-Подільському, Хотині, Білгороді-Дністровському, Ужгороді, Мукачеві;

– Палацові комплекси в Криму (Воронцовський, Лівадійський, Масандрівський і Ханський) на Львівщині (Олеський, Підгорецький і Золочівський замки, а так само Палац Потоцьких), і Чернігівщині (палац Кирила Розумовського в Батурині і палац в Качанівці);

– Пам'ятки цивільної архітектури в Києві, Львові, Харкові, Полтаві, Чернівцях, Ужгороді;

– Пам'ятки дерев'яної культової та цивільної архітектури в Карпатах (Вознесенська («Струківська») церква в пос. Ясіня, 2 дерев'яних миколаївських церкви, Верхня і нижня в с. Середнє Водяне, дерев'яна Михайлівська церква в с. Крайникове, дерев'яна Церква Святого Духа в с. Колочава) [89].

Київ – величне місто з яскравими куполами соборів і церков, неодмінно зачарує кожного, хто побуває тут. За переказами ця земля благословлена Самим Богом. Стародавня столиця має багату історико-культурну спадщину – понад три тисячі пам'яток мистецтва, архітектури, історії, містобудування. Візитною карткою Києва по праву вважаються Софіївський, Михайлівський, Володимирський Собори, Києво-Печерська Лавра, Покровська та Андріївська церква, музей Великої Вітчизняної війни і т. д.

Львів – одне з найбагатших за кількістю історико-архітектурних пам'яток міст України. Оглядові екскурсії розповідають про історію центру українського відродження та культурної просвіти.

Історичні та архітектурні пам'ятки Чернігова відомі далеко за межами України. Спаський собор, Борисоглібський і Успенський собори пережили не одне століття. Деякі історичні пам'ятки відносяться до домонгольського періоду, 200 – мають світове значення і свідчать про важливу роль Чернігова у формуванні Київської Русі. Окрасою міста є і будинок Чернігівського колегіуму, будинок

полкової канцелярії, будинок обласного архіву. З історією Чернігова пов'язане життя і діяльність видатних письменників і поетів [90, с. 18].

Оглядова екскурсія по Полтаві знайомить туристів з пам'ятками та архітектурними пам'ятками, а їх тут чимало. У Полтаві 7 державних музеїв: краєзнавчий, художній, музей-заповідник «Поле Полтавської битви», літературно-меморіальний музей І. Котляревського, П. Мирного, В. Короленка, музей авіації та космонавтики. Кругла площа міста – копія Палацової площі Санкт-Петербурга, побудованої на честь 100-річного ювілею Полтавської битви.

Перлина Чорного моря – Одеса, славиться не тільки курортами і базами відпочинку. Архітектурна та культурна спадщина міста – це предмет гордості одесита. Безліч екскурсійних програм знайомлять туристів з історією та пам'ятками Одеси. Символом міста стали знамениті Потьомкінські сходи. З історією міста пов'язані імена багатьох видатних людей.

Тернопіль – один з найкрасивіших куточків України вражає кількістю пам'яток історії та культури. На території Тернопільщини багато замків та замкових споруд. Величні старовинні храми прикрашають Тернопіль. Край славиться і великою кількістю печер. Екскурсії знайомлять з печерним монастирем, гіпсовою печерою Вертеба, яку називають «Наддністрянською Помпеєю».

Багатовікова історія одного з найдавніших монастирів Православної церкви – Почаївської Лаври – овіяна легендами і переказами. Почаївська Лавра – це архітектурний ансамбль, куди входить 16 церков, архієрейський будинок, дзвіниця, келії та ін. розкішні інтер'єри і настінний розпис, унікальної роботи позолочені іконостаси Успенського собору (центру ансамблю) залишать у вас незабутнє враження. Реліквією Лаври та окрасою собору є ікона Божої Матері Почаївської.

Кам'янець-Подільський – місто, відзначене драматичними подіями. Фортеця XII-XVIII ст. – одна з небагатьох в нашій країні пам'яток військової архітектури середніх століть. Зараз у фортеці, кафедральному соборі та міській

Ратуші розташований історичний музей. Понад 50 тис. експонатів розповідають про багату історію міста [91, с. 19].

Хотин – райцентр Чернівецької області. Хотинська середньовічна фортеця була одним з найпотужніших укріплень Східної Європи і охороняла переправу на Дністрі, стримуючи напади ворогів. У фортеці проводив зйомки фільмів про Робіна Гуда і Айвенго режисер Сергій Тарасов. В історію міста увійшли імена М. Ломоносова, В. Докучаєва, Д. Гурамішвілі та ін.

Сучасний етап існування незалежної України характеризується нагальною потребою відродження екскурсійної справи, наповнення її новим змістом, необхідним для самоствердження України на карті світу, виховання національно свідомого молодого покоління. У цьому плані першочерговим завданням є розробка текстів нових екскурсій, розширення тематики, створення банку екскурсій і т. д.

Крім історичних пам'яток, є ще одна категорія пам'яток, яка викликає великий інтерес у туристів – природні пам'ятки Західної України. Одним з таких унікальних пам'яток є Карпатський біосферний заповідник. Тут можна спуститися в одну з карстових печер, взимку – покататися на гірських лижах, а навесні – насолодитися незвичайним видовищем – долиною нарцисів. Другим, не менш, цікавим місцем, є високогірне Льодовикове озеро Синевир, яке є Національним природним парком [92].

Умовно можна виділити чотири найбільш відомих туристичних центрів в Україні:

– Київ – столиця України, місто з тисячолітньою історією, де збереглися унікальні творіння давньоруського мистецтва і архітектури. Сьогодні люди приїжджають до Києва звідусіль, щоб побачити всесвітньо відомі музеї: Софійський собор, Андріївську церкву, Києво-Печерську лавру, відвідати Києво-Могилянську академію – найстаріший університет Східної Європи; місця, пов'язані з діяльністю Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Мазепи; здійснити поїздки до Подолу, Китаїва, Пирогова, Феофанію. До послуг численних гостей міста

пропонується розвинена інфраструктура туристичних послуг. У Києві в даний час зареєстровано 860 туристичних організацій [92].

– Львів – архітектурна перлина Європи, де зосереджено неперевершений архітектурний ансамбль. Нетипова і нова екскурсія по дахах Львова, пропонує туристам у супроводі екскурсовода відправитися в похід по 6 дахах старовинних будинків. послухати розповідь про відомих жителів міста, подивитися місцевий «Біг-Бен» і зустрітися з самим бургомістром. Львів пропонує відвідати найкрасивіше в країні Личаківське кладовище. Головне надбання Львова – його Собори. Найзначніші сакральні споруди греко-католиків (собор Св. Юра), католиків (Кафедральний собор), православний (монастир Св. Онуфрія), армяк (Вірменська церква) та інші. Три головні замки Львівської області – Олеський, Підгорецький та Золочівський. Також у Львові багато парків, які слід відвідати з екскурсійним візитом [93].

– Одеса – красою своїх вулиць і площ заслужила гордий титул «Чорноморська Пальміра»; Оперний театр, Потьомкінські сходи, пам'ятник Дюку, Дерибасівська вулиця, Міськсад, пам'ятник дванадцятomu стільцю, найстаріший міський пляж Ланжерон, Собор Успіння Пресвятої Діви Марії, Троїцький собор, Спасо-Преображенський собор, Бродська синагога, Церква Святого Петра та ін., а також безліч музеїв: Археологічний музей, Музей ім. Де-Волана Одеського порту, Музей історії євреїв Одеси, Одеська кіностудія, Художній музей і ін. Це тільки невелика кількість культурно-історичних пам'яток Одеси, які слід відвідати з екскурсійним візитом [94].

– українські Карпати з Закарпаттям і Прикарпаттям – самобутній етнографічний регіон і найстаріший гірський масив Європи. Тут налічується понад 125 пам'яток археології, історії, архітектури. Працюють картинні галереї та музеї різної тематики, в яких кваліфіковані екскурсоводи розкажуть про традиції та культуру українського народу. Також на території Карпат знаходиться кілька пам'яток міжнародного значення-старослов'янські міста, стародавні трипільські поселення на Дністрі. Основними туристично-екскурсійними центрами Карпат є Львів, Ужгород, Мукачево, Яремча, Коломия, Вижниця [95].

Нині в Україні під охороною держави перебувають понад 140 тис. нерухомих пам'яток історії та культури, а саме:

- понад 64 тис пам'яток археології;
- близько 15 тис пам'яток архітектури і містобудування;
- понад 54 тис пам'яток історії;
- близько 7 тис пам'яток монументального мистецтва.

Інтерес населення до вітчизняної історії, історико-культурної спадщини все більше зростає. Великою популярністю, насамперед серед молоді, користуються туристично-екскурсійні маршрути «Козацькі Січі», «Фортеці і замки України», «Монастирі України», «Гетьманські столиці», «Коліївщина» та інші [96].

Великою популярністю користуються поїздки до давніх міст: Білгорода-Дністровського, Києва та Чернігова, овіяних легендами Чигирина та Батурина. Значний інтерес у туристів викликають тури по шляхах становлення та розвитку Київської Русі, екскурсії за численними туристично-екскурсійними маршрутами мережі «Намисто Славутича». Багатий історико-культурний потенціал цього регіону покликаний відіграти велику роль у відновленні духовності та історичної пам'яті українського народу, відродження його культури та вікових традицій, патріотичному вихованню громадян, утвердженні незалежності та державності України [97].

На сьогодні в мережі Інтернет існує величезна безліч інформаційних туристичних сайтів, систем бронювання та офіційних сайтів туристичних фірм, які організовують екскурсійні тури. З їх допомогою легко і швидко можна знайти тур або екскурсію, яка вас цікавить і дізнатися будь-яку інформацію: вартість екскурсії, маршрут, тривалість, можливу кількість осіб та іншу інформацію.

У зв'язку з цим, формуються певні рейтинги турфірм на думку туристів або ж експертів, також рейтинги кращих, популярних і т.д. турів та екскурсій.

У таблиці нижче представимо рейтинг туроператорів України, згідно з даними Української асоціації туристичних агентств (УАТА) (табл. 2.10). Основні туристичні оператори були оцінені за 10-бальною шкалою, враховуючи критерії зручності для туристів [98].

Рейтинг туроператорів України в 2020 році

Туроператор	Фінальна оцінка	Переноси і затримки рейсів	Частота непоселень	Робота гідів	Підтвердження замовлень	Вирішення спірних питань
TEZTour	8.6	8.7	9.12	8.56	8.92	8.22
Mouzenidis travel	8.16	8.24	8.76	8.78	7.92	7.62
Pegas Touristik	7.96	7.94	8.58	7.9	8.4	7.48
Coral Travel	7.76	7.84	8.44	7.7	7.92	7.14
TUI	7.48	7.52	7.86	7.62	7.62	6.54
Kompas	7.38	7.56	8	7.3	7.4	7.02
ALF	7.06	7.26	7.58	7.26	6.84	6.76
Anex tour	6.84	6.68	8.54	5.8	7.86	5.48
Join UP!	6.54	5.04	7.42	6.58	7.56	6.36
TPG	6.12	6.42	6.4	6.72	5.66	5.16

Джерело: [98.]

Таким чином, з даних таблиці бачимо, що кращими туроператорами України згідно УАТА є TEZTour, Mouzenidis travel, Pegas Touristik.

TEZ TOUR пропонує тільки гарантовані російськомовні екскурсії з сертифікованими гідями і можливість бронювання екскурсій по всьому світу.

Mouzenidis travel пропонує бронювання перельотів, турів, в т. ч. екскурсій в інші країни.

Pegas Touristik пропонує тури в будь-яку точку світу. Крім проживання в готелях та індивідуального трансферу, протягом усього відпочинку, вас буде супроводжувати гід, який проводитиме індивідуальні екскурсії тільки для вас.

Нижче в табл. 2.11 приведено дані суб'єктів екскурсійної діяльності за регіонами України.

Як бачимо з даних таблиці кількість суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність в Україні за 2019 р. в якості юридичних осіб збільшилась на 9 од., фізичних осіб-підприємців на 15 од.

Кількість суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність за регіонами, од.

	2018		2019		Відхилення	
	Юридичні особи	Фізичні особи-підприємці	Юридичні особи	Фізичні особи-підприємці	Юридичні особи	Фізичні особи-підприємці
Україна	61	138	70	153	9	15
Вінницька	–	2	1	1	1	-1
Волинська	4	4	3	4	-1	0
Дніпропетровська	–	–	–	–	0	0
Донецька	–	1	–	2	0	1
Житомирська	2	3	1	1	-1	-2
Закарпатська	–	2	1	2	1	0
Запорізька	–	10	–	7	0	-3
Івано-Франківська	1	9	2	5	1	-4
Київська	4	5	3	5	-1	0
Кіровоградська	–	4	–	4	0	0
Луганська	–	1	–	2	0	1
Львівська	12	39	14	47	2	8
Миколаївська	–	3	–	1	0	-2
Одеська	7	14	8	23	1	9
Полтавська	1	7	–	–	-1	-7
Рівненська	3	2	3	6	0	4
Сумська	–	–	1	1	1	1
Тернопільська	3	2	4	5	1	3
Харківська	–	8	1	7	1	-1
Херсонська	4	4	4	5	0	1
Хмельницька	4	6	4	6	0	0
Черкаська	1	2	1	1	0	-1
Чернівецька	–	1	–	2	0	1
Чернігівська	–	–	–	1	0	1
м.Київ	15	9	19	15	4	6

Джерело: розраховано автором на основі [82].

Найбільше юридичних осіб, що здійснюють екскурсійну діяльність у 2018-2019 рр. зосереджено у м. Київ, а у деяких областях ці суб'єкти відсутні: Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Полтавська обл. та ін.

Найбільше фізичних осіб-підприємців, що здійснюють екскурсійну діяльність у 2018-2019 рр. зосереджено у Львівській області – 39 та 47 од. відповідно.

Фізичні особи-підприємці, що здійснюють екскурсійну діяльність у 2019 р. відсутні лише у Дніпропетровській та Полтавській областях.

За підсумками 2018 р. надходження туристичного збору зросли на 29,2% і склали 90,7 млн грн. Сукупні надходження туристичного збору та податкових платежів з туристичної галузі зросли на 20,7% – до 4,2 млрд грн., що свідчить про зростання обсягів внутрішніх туристичних потоків та ефективність впровадження реформи децентралізації, а саме: підвищення фіскальної дисципліни на місцях.

При цьому в 2018 р. відбулися якісні зрушення у структурі іноземного туристичного потоку до України. Держприкордонслужба зафіксувала зріст кількості туристів з неприкордонних країн, зокрема Європи: Іспанії – на 68%, Великобританії – 47,3%, Литви – 23,4%, Італії – 15,4%, Німеччини – 13,3 %, Ізраїлю – на 21,7% та США – на 19%. Прикордонний рух навпаки скоротився [99].

Згідно з даними мобільних операторів України («Київстар», «ВФ Україна», «Лайфселл»), за 2018 р. зафіксовано 162,2 млн переміщень Україною абонентів мобільного зв'язку, з них 139,8 млн – українських і 22,3 млн – іноземних. До найбільш популярних для відвідування іноземцями областей входить Закарпатська, Одеська та Харківська (набуває ролі центру ділового туризму) області. Українці найбільше відвідують Київську, Львівську, а також Полтавську, Черкаську та Дніпропетровську області [99].

Згідно з даними Державного агентства розвитку туризму України, загальний обсяг надходжень до місцевих бюджетів від сплати туристичного збору в Україні у 2020 р. склав 130,6 млн грн, зокрема 34,7 млн грн – у Києві.

Зазначається, що у 2020 році надходження від туристичного збору в Одеській області склали 15,2 млн грн, Львівській – 11,8 млн грн, Київській – 9,8 млн грн, Харківській – 6,6 млн грн, Закарпатській – 6,4 млн грн, Запорізькій – 6,2 млн грн.

У 2019 році доходи Києва від туристичного збору склали понад 63 млн грн, що майже вдвічі більше проти 2018-го [100].

Отже можна дійти висновку, що екскурсійна діяльність в Україні має великий потенціал для розвитку економіки країни. В Україні є дуже багато культурних та історичних пам'яток, які можуть розповісти туристам про минуле і познайомити з красою природних заповідників, парків і т.д.

2.2. Характеристика ресурсного та інфраструктурного потенціалу для забезпечення екскурсійної діяльності (на прикладі м. Одеси та Одеської області)

UA.IGotoWorld.com – найбільший туристичний портал про подорожі Україною.

Портал UA.IGotoWorld.com надає інформацію про:

- усі пам'ятки та цікаві місця України. Всі локації структуровані за категоріями та регіонами. У каталозі можна знайти більше 5500 пам'яток.

- тисячі турів та екскурсій топових гідів та туроператорів. Кожен туроператор чи гід може зареєструватися у каталозі і розмістити свої тури, які знайдуть і замовлять туристи. Вже доступні для замовлення більше 1100 турів та екскурсій.

- сотні професійних статей про туризм в Україні та за кордоном, написані журналістами порталу, засновані на власних подорожах.

- унікальні спецпроекти, що висвітлюють захопливі місця для подорожей, знайомлять з цікавими людьми та ремеслами.

- тисячі готелів, хостелів та апартаментів з можливістю їх бронювання. Для пошуку та замовлення доступні більше 9000 об'єктів розміщення [101].

Місія розробників порталу полягає в тому, щоб кожен українець міг зручно спланувати подорож Україною, знайти всю інформацію, не витрачаючи на це багато часу.

Рейтинг областей України серед відвідувачів IGotoWorld надає статистику по областям та пам'яткам, якими найбільше цікавились туристи, серед яких в топ-10 входять [95]:

1. Одеська – 7,59 %;
2. Закарпатська – 7,06 %;
3. Львівська – 6,52 %;
4. Київська – 6,2 %;
5. Дніпропетровська – 5,82 %;

6. Херсонська – 5,2 %;
7. Івано-Франківська – 4,99 %;
8. Хмельницька – 4,81 %;
9. Запорізька – 4,27 %;
10. Тернопільська – 4,1 %.

Статистика найвідвідуваніших пам'яток Одеської області на туристичному порталі України UA.IGotoWorld за 2019 рік надає такий рейтинг:

1. Ринок Привоз, Одеса;
2. Пляж «Дельфін», Одеса;
3. Пляж «Чорноморка», Одеса;
4. «Нульовий кілометр», Вилкове;
5. Нудистський пляж Чкаловський, Одеса;
6. Аккерманська фортеця, Білгород-Дністровський;
7. Тилігульський лиман;
8. Пляж Чайка, Одеса;
9. Потьомкінські сходи, Одеса;
10. Одеський ботанічний сад, Одеса [101].

Одеська область – найбільша за площею область України, яка займає територію Північно-Західного Причорномор'я від гирла Дунаю до Тилігульського лиману і тягнеться від моря на північ, в глиб суші на 200-250 км. На півночі межує з Вінницькою областю, на північному сході – з Кіровоградською, на сході – з Миколаївською областю, на півдні та південному сході омивається водами Чорного моря.

Одеська область утворена 27 лютого 1932 р. До її складу входять 26 адміністративних районів, 19 міст, 26 об'єднаних територіальних громад, 33 селища та 1123 сільських населених пунктів [102].

Північна частина області розташована в лісостеповій, а південна – в степовій зоні. Це визначає її високий агровиробничий потенціал та багаті рекреаційні ресурси. Таке положення, разом з тим, зумовлює і негативні риси природи краю, зокрема його маловодність та малу лісистість.

Клімат Одещини помірно-континентальний з жарким сухим літом, м'якою малосніжною нестійкою зимою. Абсолютні максимуми температур сягають $+35^{\circ}$ і більше, мінімуми – до -25° і нижче. Серед несприятливих кліматичних явищ для Одещини характерні суховії (гарячі вітри) та пилові бурі, грози, град, посухи, на морському узбережжі – тумани. Тривалість вегетаційного періоду від 180 до 210 діб. Середньорічна кількість опадів – від 340 мм на півдні області до 460 мм на півночі.

Транспортний комплекс в області представлений усіма видами транспорту і включає у себе найкрупніші морські експедиторські торговельні порти, судноплавні компанії, розвинене залізничне та автодорожнє господарство, широку мережу автотранспортних підприємств, аеропортів та аеродромні комплекси, авіакомпанії. В області у широких масштабах забезпечується передача вантажів між різними видами транспорту, діють міжнародні залізнично-морські та автомобільно-морські переправи.

Одеський регіон має в наявності сприятливі природно-кліматичні умови та курортно-рекреаційні ресурси. Лікувальний профіль курортів міста та області – кліматобальнеогрязьовий. Одеська область характеризується наявністю природних лікувальних ресурсів: мінеральні води; пелоїди (лікувальні грязі), ропа лиманів та озер; морське узбережжя; природні об'єкти і комплекси зі сприятливими для лікування, оздоровлення та медичної реабілітації кліматичними умовами. Кліматичні умови області сприятливі для курортно-рекреаційної діяльності. Лікувальними водними об'єктами на території області є відомі родовища пелоїдів Куяльницького і Хаджибейського лиманів, а також родовища мінеральних вод Одеське, Куяльницьке, Чорноморське.

Станом на 2018 р. в Одеській області налічується 321 санаторно-курортний та оздоровчий заклад, які можуть прийняти понад 40 000 туристів. В число найбільш забезпечених санаторно-курортним господарством входять Білгород-Дністровський (141 одиниця), Татарбунарський (80 одиниць), Кілійський (75 одиниць) і Овідіюпольський (56 одиниць) райони.

Найбільша кількість дитячих закладів оздоровлення і відпочинку зосереджена в м. Одеса (138 одиниць), м.Білгород-Дністровський (65 одиниць) та Лиманському (62 одиниці), Подільському й Саратському районах (по 52 одиниці). Решта районів Одеської області мало забезпечені санаторно-курортними закладами.

6 березня 2019 р. набув чинності Закон «Про оголошення природних територій Куяльницького лиману Одеської області курортом державного значення», що дозволить забезпечити належну охорону і сталий розвиток території курорту. На сьогоднішній день розроблено дорожню карту, стратегічний портфель проектів та схему перспективного розвитку курорту «Куяльник».

Станом на 01.01.2019 природно-заповідний фонд Одеської області складається з 123 територій і об'єктів, серед яких 16 об'єктів загальнодержавного значення і 107 об'єктів місцевого значення. Загальна площа природно-заповідних територій 150,8 тис. га, або 4,57% загальної площі території Одещини [103].

Найбільш значущі та відомі об'єкти природно заповідного фонду:

– Дунайський біосферний заповідник – площею майже 50 тис. га вважається найбільшим болотистим заповідником в Європі. Дунайська дельта – це наймолодша природна суша Європи. За багатством рослинного і тваринного світу дунайська дельта є унікальним, неповторним місцем в Європі й посідає 3 місце у світі. Частина заповідника увійшла до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

– Нижньодністровський національний природний парк – природоохоронна територія, національний природний парк в Україні в пониззі р. Дністер, який входить в 10 найкращих національних природних парків України.

– Національний парк «Тузловські лимани» – розташований в межиріччі Дунаю та Дністра та являє собою групу витягнутих вздовж морського узбережжя мілководних лиманів. Всі вони відділені від моря вузьким (від 50 до 400 м) піщаним пересипом (косою), що має довжину близько 40 км. «Тузловські лимани» одне з найкращих місць для дикого морського відпочинку, б'ордвочінгу та лікування багном з лиманів. Засновано 1 січня 2010 р., площа 27 865 га.

– Розвиток курорту «Куяльник» – включає розвиток лікувально-оздоровчого туризму та інноваційних підходів до організації рекреаційної та лікувально-оздоровчої діяльності на курорті «Куяльник» та розроблений з метою створення основних функціональних складових курорту та забезпечення їх успішного функціонування, подальшого розвитку і удосконалення. Кількість туристів за 2016-2018 рр. показує динаміку зростання.

У 2016 р. до Одещини завітало 4,8 млн туристів, у 2017 р. 5,7 млн туристів, що демонструє зростання. Кількість гостей, які завітали у регіон протягом 2018 р. перевищила показник 2017 р. та становить 6,2 млн туристів.

Якщо відстежити динаміку у 2017 р., то згідно з даними Державної прикордонної служби України основну масу туристів становили гості з Молдови, Румунії, Білорусі, Ізраїлю, Туреччини, Німеччини, Грузії і навіть Філіппін – вони увійшли в 10 топ-країн, представники яких приїжджали на територію України. У 2018 р. йде істотний приріст туристів з Молдови, Білорусі та Ізраїлю. Зростає й кількість гостей з Польщі та Австрії. У загальній структурі туристичного потоку в Одеську область переважає внутрішній туризм. Найчастіші гості з Київської, Миколаївської та Вінницької областей України.

За статистичними даними в Одеській області налічується приблизно 208 закладів розміщення, 396 закладів харчування та 321 курортний заклад, які можуть прийняти туристів.

У травні 2018 р. круїзна компанія «Червона Рута» відновила 13-денні річкові круїзи Київ – Одеса – Київ і 8-денні круїзи Київ – Одеса з відвідуванням міст Вилкове та Ізмаїл, на теплоході «Принцеса Дніпра». У травні 2018 р. було здійснено 2 судозаходи за напрямом Румунія – Вилкове – Ізмаїл – Румунія та у вересні 2018 року 2 судозаходи за напрямом Київ – Вилкове – Ізмаїл – Румунія – Ізмаїл – Вилкове – Київ [103].

Розвиток туризму і, зокрема, екскурсійної справи є стимулом розвитку інших секторів економіки (у тому числі транспорту, торгівлі, музейної справи та інших), сприяє створенню значної кількості робочих місць, збільшенню бази оподаткування і надходжень до міського та районних бюджетів.

Туризм і екскурсії в цілому є галуззю економіки, що дозволяє при порівняно невеликих капіталовкладеннях забезпечити економічно рентабельне використання «місцевих ресурсів» – історико-культурної спадщини, традицій, природи [104].

Одеська область увійшла в ТОП-5 областей України за надходженням від туристичного збору. Три роки поспіль в області спостерігається динаміка збільшення надходжень від туристичного збору.

Загалом на території області діє 46 туристичних маршрутів. За 2018 р. розроблено та діють 19 нових маршрутів (7 екологічних, 5 гастрономічних, 5 релігійних, 2 розважальних).

Найбільші туристичні потоки прямують по таких відомих маршрутах туристичної Одещини: Байдарки на Турунчуку; Бессарабська садиба «У Меланії»; Дністровська Амазонія; Ранчо дядюшки Бо; Таємне життя Сиверина Потоцького; Долина роз; «Як козаки за сілью ходили...»; «По хвилях Бессарабії»; Чумацькими шляхами; Шабо та Акерман; Етнопарк «Нью Васюки»; Фрумушиканова; Дунайська-дельта – 0 км, та багатьох інших яскравих атракціях.

Туристично-екскурсійний потенціал області також визначений численними пам'ятками різних часів з відомими історико-культурними заповідниками, пам'ятниками та музеями. Це відомі у світі Одеський національний академічний театр опери та балету, знамениті Потьомкінські сходи, місто Вилкове, фортеця XII-XV сторіч в місті Білгороді-Дністровському, розкопки античних міст Тіри і Ніконії, пам'ятники культової архітектури в містах Одесі, Ізмаїлі, Рені, Кілії та багато іншого.

Біля 4500 пам'яток культурної спадщини та 12 міст області занесені до Списку історичних населених місць України.

Понад 100 об'єктів культурної спадщини мають статус пам'яток національного значення, що створили Одещині імідж одного із найбільш відомих популярних, через свою самобутність, місць для відвідування туристами і відпочиваючими.

16 вересня 2019 р. Центром всесвітньої спадщини ЮНЕСКО офіційно підтверджено включення об'єкта «Тіра – Білгород (Аккерман) – на шляху від Чорного до Балтійського морів» до Попереднього списку ЮНЕСКО.

Отже, туристично-рекреаційний потенціал Одещини здатний забезпечити виконання декількох функцій, які можуть стати основою як для розвитку різних видів туризму, так і різних видів екскурсій.

Різноманіття туристичних ресурсів Одеського регіону привертає широку цільову аудиторію – від молоді до літніх людей. Найбільш поширеними видами туризму на Одещині є пляжний, лікувально-оздоровчий, активний, культурнопізнавальний та винно-гастрономічний. Також на стадії розвитку знаходяться такі види відпочинку, як екологічний та етнографічний.

У табл. 2.12 наведено центри перелічених видів туризму та їх ресурсне забезпечення [105].

Багатства Одеського регіону на туристично-рекреаційні ресурси, які зосереджені по всій області, дає можливість туристам поєднувати декілька видів туризму в одній подорожі.

Одним із показників розвитку туризму в окремо взятій області може слугувати обсяг туристичного потоку, що кількісно відображує фактичне перебування туристів на даній території.

Таблиця 2.12

Види туризму в Одеській області

Вид туризму	Ресурсне забезпечення	Центри розміщення
1	2	3
Пляжний	Піщані пляжі морського та лиманного походження довжиною понад 300 км	м. Одеса, Комінтернівський, Овідіопольський, БілгородДністровський, Татарбунарський та Кілійський райони
Лікувально-оздоровчий	Лікувальні грязі, ропи лиманного походження, мінеральні води, наявність спеціалізованих закладів розміщення (санаторії, профілакторії, пансіонати тощо)	Куяльницький лиман, м. Одеса, Іллічівськ та Южне, Білгород-Дністровський та Овідіопольський райони

1	2	3
Спортивний	Сталактитові печери, велика кількість водойм (море, річки, озера), висоти, що підходять для заняття мотобайкінгом, наявність велодоріжок	м. Вилкове, м. Одеса (Жевахова гора, Одінецовська печера), Кодимський та Котовський райони (Подольська височина)
Культурно-пізнавальний	Історичні пам'ятки світового значення, архітектурні пам'ятки, скульптури та статуї, велика кількість музеїв різного напрямку, урочища та ландшафти заповідного типу	м. Одеса, Білгород-Дністровський, Кілія, Болград, Ізмаїл, с. Нова та Стара Некрасівка
Винно-гастрономічний	Наявність великих винзаводів, сироварні, виготовлення домашнього сиру на фермах, різноманіття закладів харчування, винногастрономічні фестивалі	с. Шабо (винзавод «Шабо», Європейська сироварня), м. Одеса, Кілійський район (Козяча ферма), м. Вилкове, с. Криничне («Колоніст»)
Екологічний	Території природно-заповідного фонду, екологічні господарства, ферми, садиби тощо	Кілійський район (Козяча ферма), господарство Фрумушика-Нова, м. Татарбунари, Роздільнянський район («Тихі острови», природний комплекс «Рідна природа»), Савранський ліс
Етнографічний	Пам'ятки архітектури, музейні експозиції, архівні матеріали, мальовничі природні місця для ознайомлення з місцевою культурою та історією	С. Усатово (Козацьке кладовище), с. Нерубайське (Великий етнографічний музей), Цвинтар Сотникової Січі

Джерело: [105].

Як було зазначено вище, в нинішній час популярні електронні системи бронювання, туристичні платформи та офіційні сайти туроператорів для попереднього ознайомлення з наявністю тієї чи іншої екскурсії. Різні туроператори можуть запропонувати різні види екскурсій.

Наприклад, на туристичному сайті Одеси є інформація про деякі екскурсії (табл. 2.13) [106].

Екскурсії у м. Одеса, запропоновані Туристичним сайтом Одеси

Назва	Опис екскурсії
«Оглядова екскурсія Одесою»	Ви відвідаєте історичні місця міста, зробите прогулянку по старовинних вулицях: Дерibasівській, Пушкінській, Рішельєвській і Ланжеронівській. Ознайомитеся з шедевром архітектури і зодчества – Театром опери та балету, а також з історичними будівлями, в яких розташовані Археологічний і морський музеї; зможете пройти по затишному Приморському бульвару, де розташована міська Дума, Палац графа Воронцова з колонадою, пам'ятник герцогу де Рішельє і знаменита Потьомкінські сходи, яка є парадним входом на Приморський бульвар з боку моря. Після закінчення екскурсії вашому погляду відкриється чудова панорама з видом на морський вокзал (з одного боку) і знаменита Катерининська площа (з іншого боку).
«Прогулянка для літературних гурманів»	Пішохідна екскурсія по історичному центру з дегустацією страв одеської кухні в трьох відомих ресторанах Одеси, пов'язаних з літературною і культурною спадщиною міста. Знамениті ресторани, кафе, кондитерські Одеси в літературних творах відомих письменників... Улюблені місця Рішельє, Пушкіна, Гоголя, Буніна, Купріна, Чехова, Бабеля, Катаєва, Ільфа і Петрова... гастрономічні уподобання і рецепти літературних класиків. І, звичайно, дегустація оригінальних страв неперевершеної одеської кухні.
«Дикі катакомби»	Ви побачите, як насправді добували знаменитий Одеський ракушняк, зможете доторкнутися до підземної історії міста. Екскурсіводи розкажуть вам невігядливі міські історії про контрабандистів і про чесних громадян, руками яких був створений цей знаменитий на весь світ місто. Маршрути мають кілька рівнів складності, тому буде цікаво як досвідченим «підземникам», так і людям, вперше вирішили ознайомитися зі світом підземної Одеси. Вам буде надана можливість, під наглядом досвідчених фахівців, спробувати себе в підземному орієнтуванні (по картах катакомб і мітках на стінах). Всі екскурсіводи пройшли спеціальну підготовку і мають багатий досвід у проведенні даних заходів.

Джерело: [106].

Також Туристичний сайт Одеси надає інформацію щодо місць харчування та підкаже, де зупинитись – в готелі, хостелі чи міні-готелі.

Оглядова екскурсія, запропонована Туристичним сайтом Одеси передбачає прогулянку по історичних вулицях, по бульварам та паркам міста Одеси,

відвідування Оперного театру, музеїв, пляжів а ін. Також в табл. 2.13 надано опис екскурсій «Прогулянка для літературних гурманів» та «Дикі катакомби».

Розглянемо рейтинг найкращих турів і екскурсій в Одеській області за даними найбільшої туристичної платформи Tripadvisor (табл. 2.14) [107].

Таблиця 2.14

Топ-15 тур-агенств, пропонуючих тури та екскурсії, згідно даних туристичного сайту Tripadvisor

№ з/п	Назва	Вид туру
1	Україна місцевими жителями	Екскурсії по місту; культурні тури
2	Прогулянки по Одесі	Екскурсії по місту; Тури по місцях культурно-історичної спадщини
3	Приватні тури по Одесі	Приватні тури
4	Агенство «Тудой-Сюдой»	Екскурсії по місту; пішохідні екскурсії
5	Nik's Tours of Odessa	Екскурсії по місту; Тури по місцях культурно-історичної спадщини
6	Davay Poedem	Багатоденні екскурсії; таксі та маршрутні автобуси
7	Odessa Guide Me	Екскурсії по місту; культурні тури
8	Одеські катакомби	Екстремальний туризм
9	Гід в Одесі	Кулінарний тур, гастрономічні тури, оглядові екскурсії, тури по місцях зйомок кіно-і телефільмів, пішохідні екскурсії, екскурсії по місту
10	Night Magic City Tour Farolero	Нічні тури, оглядові екскурсії, екскурсії по місту, пішохідні екскурсії
11	Great Wine	Кулінарний тур, Нічне життя, Тури, винні бари, винні тури та дегустації
12	Adventure guide	Нічне життя, Тури, одноденні поїздки, приватні тури, нічні тури, тури з відвідуванням барів, клубів і пабів, екскурсії по місту
13	Екскурсія в Білгород-Дністровську фортецю	Білгород-Дністровський: Тури, оглядові екскурсії
14	Екскурсійний будинок Одеси	Оглядові міські тури з зупинками, оглядові екскурсії, багатоденні екскурсії, приватні тури, Екскурсії по місту
15	Європейська сироварня	Тури, Екскурсії по фабриках

Джерело: [107].

Як бачимо, всі запропоновані екскурсії включають оглядову екскурсію по місту, деякі пішохідні, деякі на автобусі чи автомобілі, з приватним гідом, чи місцевим жителем та ін.

«Екскурсійний будинок Одеси» – сайт екскурсійного та туристичного відпочинку міста Одеси, пропонує такі екскурсії (див. табл. 2.15) [108].

Таблиця 2.15

Екскурсії по Одесі в 2021 р.

Назва	Спосіб пересування	Тривалість	Ціна (дорослий / дитячий – до 14 років)
Оглядова екскурсія по Одесі	Автомобільно-пішохідна екскурсія.	3 години	300 грн. / 150 грн.
Екскурсія Кримінальна Одеса	Автомобільно-пішохідна екскурсія.	2,5 години	250 грн. / 150 грн.
Екскурсія в катакомби Одеси	Пішохідна екскурсія.	2,5 години під землею	250 грн. / 150 грн.
Екскурсія палаці Одеси з відвідуванням Грота палацу Потоцьких (Наришкіних)	Пішохідна екскурсія.	3 години	300 грн.
Екскурсія по Одеській кіностудії	Пішохідна екскурсія.	1,5-2 години	200 грн. / 130 грн.
Екскурсія Храмы Одессы	Автомобільно-пішохідна екскурсія.	2,5 - 3 години	300 грн. / 150 грн.
Одеський оперний театр	Пішохідна екскурсія.	1 год	150-300 грн
Екскурсія по одеським дворикам	Пішохідна екскурсія	2,5-3 години	200 грн. / 100 грн.
Екскурсія Єврейська Одеса	Автомобільно-пішохідна екскурсія.	3 години	300 грн. / 150 грн.
Екскурсія «Білгород-Дністровська фортеця і дегустація вин в Шабо»	Автомобільно-пішохідна екскурсія.	9 годин	940 грн. / 800 грн.
Екскурсія в катакомби с. Нерубайське.	Автомобільно-пішохідна екскурсія.	2,5 години	250 грн. / 150 грн.
Дегустаційний тур, екскурсія в Шабо.	Автомобільно-пішохідна екскурсія.	6 часов	820 грн.
Екскурсія в Вилкове з Одеси	Автомобільно-пішохідна екскурсія.	9 годин.	985 грн. / 945 грн.

Джерело: [108].

Це не весь перелік екскурсій пропонованих сайтом «Екскурсійний будинок Одеси», весь каталог, а також більш детальну інформацію можна подивитись на

сайті [108]. Також є контактна інформація, можна подзвонити за вказаними номерами або записатися на екскурсію онлайн.

З табл. 2.15 бачимо, що в 2021 р. Одеса пропонує як пішохідні, так і автомобільно-пішохідні екскурсії, вартістю 150-985 грн. для дорослих та 100-945 грн – для дітей. Тривалість екскурсії варіюється від 1 години до 9 годин.

Туристичне агентство «Тудой-Сюдой» пропонує ТОП-6 екскурсій (табл. 2.16) [109].

Таблиця 2.16

ТОП-6 екскурсій тур-агенства «Тудой-Сюдой»

Назва	Тривалість	Тип	Вартість (дорослі / діти до 12 років)
Від Дюка до люка (Оглядова екскурсія Одесою)	2,5 години	Автобусна / Пішохідна	250 грн / 100 грн 150 грн / 50 грн
Повз тещину домівку (Кримінальна Одеса)	2,5 години	Автобусна / Пішохідна	250 грн / 100 грн 150 грн / 50 грн
20000 лье під землею (Екскурсія катакомбами Одеси)	2,5 години	Пішохідна	250 грн / 150 грн
Наше єврейське щастя (Єврейська Одеса)	2,5 години	Автобусна / Пішохідна	250 грн / 100 грн 150 грн / 50 грн
Скандали, інтриги ... старої Одеси (Контрасти Одеси)	2,5 години	Пішохідна	150 грн / 75 грн
Двірники підмітають подвір'я... (Екскурсія одеськими двориками)	2,5 години	Пішохідна	150 грн / 50 грн

Джерело: [109].

З усіма екскурсіями та їх розкладом можна ознайомитись на сайті агентства [109].

В табл. 2.16 наведено топ-6 екскурсій тур-агенства «Тудой-Сюдой», і як бачимо їх вартість від 50 грн. до 250 грн. в залежності від квитку – дитячий чи дорослий. Тривалість пішохідної чи автобусної екскурсії 2,5 години, тобто 2 год. 30 хв.

Згідно зі Стратегією розвитку Одеської області на період 2021-2027 рр., стратегічний пріоритет щодо глобалізація туристично-культурного середовища та інфраструктурний розвиток має певну схему (див. рис. 2.17).

Для вдосконалення та розвитку туристичної та екскурсійної діяльності в Україні, необхідно розвивати та удосконалювати окремі міста, це можливе за рахунок використання та прийняття певних напрямів.

Рис. 2.17. Структура цілей глобалізації туристичного та культурного середовища та інфраструктурний розвиток

Джерело: [103].

Таким чином, екскурсійна діяльність в Одесі та області досить розвинена. Не дивлячись на те, що Одеса – курортне місто, туристи приїжджають не тільки через Чорне море, але і щоб погуляти по двориках, подивитися історичні та архітектурні пам'ятки, музеї, театри та інші цікавинки міста.

Існує багато туристичних компаній, які пропонують проведення екскурсій. На сайтах цих компаній ви можете знайти і обрати ту екскурсію, яка вас цікавить. Ознайомитись з її маршрутом, пам'ятками, які пропонується переглянути слідуючи за маршрутом, дізнатись про тривалість екскурсії, її тип та вартість. Також цю інформацію можна уточнити у представників туристичної компанії (агентства), що пропонує екскурсію, безпосередньо у її представників, зв'язавшись з ними по телефону або написавши на електронну пошту, вказану на сайті певної компанії.

У додатку Б наведена характеристика екскурсійних культурних пам'яток Одеси та Одеської області, які найчастіше відвідують туристи.

Отже, у цьому розділі було розглянуто загальну характеристику міста Одеси та Одеської області в цілому, зокрема стан її туристично-рекреаційних ресурсів та інфраструктурного потенціалу для забезпечення екскурсійної діяльності.

Відмічено, що згідно з даними українського порталу IGotoWorld, серед його відвідувачів, у рейтингу областей, якими найбільше цікавились туристи, Одеська область займає перше місце.

Також у цьому розділі було розглянуто пропозиції екскурсійних турів по Одесі та області різними туристичними агентствами. Вони пропонують різні види екскурсій, наприклад оглядові екскурсії містом, одеськими двориками, пізнавальні екскурсії в катакомби або екскурсія у Вилкове, культурні екскурсії до Оперного театру чи кіностудії, історичні екскурсії з оглядом палаців, храмів, та навіть дегустаційна екскурсія в Шабо.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Проблеми розвитку вітчизняної екскурсійної справи

Екскурсійна справа продовжує розвиватися, отже все більше людей купують послугу іменовану «екскурсією» і тому вимагають відповідну якість отриманої послуги.

Екскурсійна діяльність – надзвичайно складна і проблематична галузь сучасної туристичної індустрії України. Особливого значення ця сфера набула за рахунок збільшення числа туристичних послуг на ринку організованого туризму, що пояснюється: зростанням культурного і освітнього рівня суспільства в цілому; розширенням туристичних напрямків (під час подорожі, туристи також проявляють бажання розширити свій кругозір за рахунок пізнання культури та історії навколишнього середовища).

Важливою проблемою в сфері туризму є відсутність кваліфікованих працівників: більшість вузів і коледжів випускають недостатньо професійно навчених фахівців, а якісна підготовка і перепідготовка кадрів для сфери туризму в Україні практично відсутня [110].

На нашу думку, низький професійний рівень екскурсоводів та гідів, тобто недостатня кваліфікаційна підготовка кадрів в Україні є однією з центральних проблем екскурсійної діяльності, можливо це пов'язано з недостатньо якісним отриманням знань в цій сфері у закладах вищої освіти.

Згідно з «Кваліфікаційними вимогами до екскурсоводів», працювати екскурсоводами та гідами мають право особи, з базовою або повною вищою освітою, які вільно володіють однією чи кількома іноземними мовами, та мають посвідчення або диплом про спеціальну екскурсійну підготовку, крім того, які отримали дозвіл у встановленому порядку [111].

Також до проблем, які безпосередньо впливають на розвиток екскурсійної діяльності в Україні можна віднести наступні:

- недосконалість державної політики, що проявляється у недостатній розробленості нормативно-правових актів, які б регулювали екскурсійну діяльність країни та якість надання екскурсійних послуг;
- недостатнє фінансування екскурсійної сфери – більшість областей України не мають належного фінансування для підтримки та покращенні поточного стану культурно-екскурсійних об'єктів та пам'яток;
- незадовільний рівень обслуговування, через недостатньо кваліфікований персонал;
- недостатньо впливова реклама – не спонукає туристів до користування туристичними послугами;
- незадовільний стан туристичних об'єктів – більшість культурних об'єктів в Україні потребують реставрації та реконструкції, що також тягне розвиток екскурсійної сфери донизу.

Ще одним важливим питанням екскурсійної діяльності є проблема недосконалості державної політики, в тому числі контроль якості послуг, що надаються, стан яких погіршився після скасування ліцензування на надання екскурсійних послуг. На ринку зростає число трейдерів, які пропонують більш низькі ціни на екскурсії, і в той же час погіршують якість послуг, що надаються. У таких випадках екскурсії перетворюються на транспортування відвідувачів від об'єкта до об'єкта, не виконуючи основних функцій екскурсійної діяльності: духовної, пізнавальної та освітньої.

У зв'язку з цим необхідно відновити процедуру ліцензування цього виду діяльності. Ефективним заходом для вирішення цієї проблеми може стати введення сертифікації надання екскурсійних послуг.

Нормативна база щодо надання екскурсійних послуг в Україні є недосконалою. Закон України «Про туризм» визначає тільки основні напрямки. Фактично в Законі визначені лише учасники відносин, під час здійснення екскурсійної діяльності, положення про договір на екскурсійне обслуговування та відповідальність за порушення законодавства в сфері туризму [63].

Окрім цього, екскурсійна діяльність базується на провідних підзаконних актах «Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцями туристичного супроводу» [70] та Міждержавний стандарт СНД «Туристско-екскурсионное обслуживание. Проектирование туристских услуг ГОСТ 28681.1-95 (п.5.8.3. «Проектирование услуги экскурсия»)» [73], які не задовольняють сучасних вимог і обов'язково повинні бути переглянуті й доопрацьовані.

Варто також відзначити, що через безперервні військові дії на сході України стався різкий спад потоку іноземних туристів в країну. Інфляція та девальвація гривні за ці роки зумовили зменшення кількості виїзних туристів, натомість дещо пожвавили внутрішньоденний туризм, який, у свою чергу, може викликати колосальний економічний ефект, так як слабкий і потребує державної підтримки [80].

Незважаючи на наявний значний потенціал і досить високу привабливість, споживання екскурсійних послуг в Україні не має тенденції зростання щодо питомої ваги в сумі платних послуг. Активність екскурсійних потоків безпосередньо залежить від економічного благополуччя і соціальної і політичної ситуації, тому в 2015 році число туристів знизилося до найнижчого значення за останні 15 років [112]. Зараз загальну економічну ситуацію більшість організацій, що надають туристичні та екскурсійні послуги, також оцінюють як незадовільну. Це пов'язано з кризою внаслідок воєнно-політичного конфлікту на Сході країни, а також з розповсюдженням Covid-19, результатом чого стало значне зниження тур потоків та прибутку від туризму, в тому числі і екскурсійної сфери, і повернення до показників 1990-х рр.

Проведені розрахунки показали, що розвиток України в цілому не можна назвати стабільним, і в останні роки ситуація значно погіршується. При цьому можна простежити значний вплив загальноукраїнського показника розвитку економіки на показник розвитку екскурсійної справи.

При розробці можливих сценаріїв виходу з кризового стану та подальшого розвитку враховуються два варіанти зміни ситуації, що полягають в поліпшенні

екологічно-економічної або соціально-економічної ситуації. Позитивний вплив на процес розвитку обох варіантів слід зазначити на те, що максимальні параметри економічного, соціального та екологічного розвитку досягаються за умови позитивного розвитку екологічної та економічної ситуації.

Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що основними факторами, гальмуючими розвиток туристичної галузі та зміцнення її конкурентоспроможності в Україні, є:

- недосконала нормативно-законодавча база країни, що не дозволяє ефективно регулювати екскурсійну галузь, а також відсутність розроблених державних цільових програм її підтримки та розвитку;

- відсутність обґрунтованих пріоритетних напрямків розвитку екскурсійної справи в кожному окремому регіоні країни;

- ігнорування значення внутрішнього туризму, який міг би стати потужним поштовхом для активізації галузі в кризові періоди розвитку економіки та подальшого нарощування туристсько-рекреаційного та екскурсійного потенціалу держави;

- низький рівень обслуговування, сервісу та якості туристсько-екскурсійних послуг, що надаються;

- недостатні обсяги капіталовкладень у туристсько-екскурсійні об'єкти ускладнюють фінансування з боку інвесторів важливих туристичних об'єктів.

Становлення рекреаційно-туристичної сфери, в тому числі і екскурсійної діяльності для будь-якої держави вважається однією з пріоритетних завдань.

Україна, розташована в центрі Європи на перетині транспортних шляхів, що має для становлення власної рекреаційної сфери сприятливі природно-кліматичні умови, потужний історико-культурний потенціал, необхідні людські та речові ресурси, істотно відстає сьогодні від більшості європейських держав за рівнем рекреаційно-туристичних та екскурсійних пропозицій.

Слід зазначити, що існують певні проблеми, як регіонального, так і загальнодержавного значення, які стримують розвиток ринку екскурсійних послуг в Одеській області. Беззаперечно, повномасштабний розвиток екскурсійної справи

в Україні залежить від факторів безпеки і політичної ситуації в середині самої країни, геополітичних чинників регіону, особливо в умовах боротьби за іноземних туристів.

Важливим чинником, що стримує розвиток екскурсійної діяльності є мовний бар'єр, як в Україні, так і в Одеському регіоні зокрема. Якщо в готелях чи музеях, особливо тих, які розраховані на обслуговування туристів з-за кордону, володіння мовою є обов'язковою вимогою до співробітників, іноземець ще може розраховувати на відповідний рівень розуміння та обслуговування, то в закладах громадського харчування, торгових центрах, на вулицях далеко не кожен українець може надати іноземцю потрібну інформацію, так само і екскурсоводи не завжди мають відповідну мовну кваліфікацію.

Крім того, іноземним туристам іноді вкрай складно орієнтуватися по місцевості, оскільки практично відсутня, або є у дуже незначній кількості інфраструктура, що дублює вказівники, назви вулиць, готелів, транспортних вузлів, туристичні маршрути іноземною мовою. Це додає складнощів для комфортного перебування та вільного переміщення містом закордонних туристів, які подорожують на особистому автомобілі чи користуються послугами прокату авто.

Прикметною ознакою того, що туристсько-екскурсійна сфера динамічно розвивається і виходить на новий, більш високий рівень, є поява та успішна робота інформаційних центрів. На сьогодні в Одесі працюють чотири інформаційні центри, як приватні, так і державні, які надають консультаційні послуги, а їх поява свідчить про те, що в Одеському регіоні вбачають правильною стратегію інформаційної підтримки туристсько-екскурсійної сфери. Виходячи з потреб часу, ця кількість є недостатньою для такого перспективної області; наприклад, у Львові успішно функціонують сім подібних центрів і поява нових є лише питанням часу.

Також особливістю туристичної інфраструктури Одеського регіону, включаючи екскурсійний напрямок, на що особливо хочеться звернути увагу, є можливість розвитку морських пасажирських перевезень та круїзного туризму.

Однак вже в 2015 р. у зв'язку з політичною ситуацією в країні кількість суднозаходів в Одеський порт з екскурсійним візитом різко скоротилась, а у 2019 р. через закриття кордонів, внаслідок коронавірусу і зовсім знизилась до мінімуму.

У період із 2010 по 2017 рр. число круїзних туристів у світі збільшилося з 18,7 млн до 25 млн осіб [113, с. 73]. Оскільки Одеський регіон прекрасно забезпечений водними ресурсами, морські екскурсії є дуже перспективним напрямом для розвитку та залучення ще більшої кількості туристів, особливо в'їзних.

Проблеми Одеського туристичного регіону, враховуючи те, що Одещина достатньо забезпечена туристично-рекреаційними ресурсами та має досить непогану туристичну інфраструктуру, безперечно, потребують вирішення. Слід не тільки сприяти поліпшенню умов для перебування туристів різних категорій, (в плані цінової політики, рівня комфорту, вікових особливостей, урізноманітнення туристичних маршрутів), а й системно розвивати позитивний імідж території. Цьому сприятимуть технології маркетингу та рекламні кампанії як для вітчизняного ринку туристичних послуг, так і для закордонних.

Створення позитивного туристичного іміджу області, сприятливих і комфортних умов, урізноманітнення напрямків туристичної діяльності - це багатокомпонентний, складний, як в економічному, так і культурно – соціальному плані тривалий в часі процес, успіх якого залежить від багатьох чинників та гнучкої стратегії. І лише за таких умов кінцева ціль варта кропіткої праці та затрачених зусиль і коштів. Якщо продумано, цілеспрямовано та відповідально підійти до цього процесу, результати не тільки виправдають очікування, а й можуть навіть їх перевершити.

Таким чином, екскурсійна діяльність України має достатньо проблем, серед яких недосконалість державної політики, неналежне фінансування, низький рівень обслуговування, відсутність маркетингу екскурсійних послуг, низька кваліфікація екскурсоводів. Вирішення цих проблем призведе до більшого розвитку екскурсійного напрямку в Україні. Для вирішення цих проблем

необхідно розширити нормативну базу; посилити кваліфікаційні вимоги до екскурсоводів; запровадити обов'язкову сертифікацію фахівців екскурсійної діяльності, застосовувати маркетингові заходи для залучення туристів тощо.

3.2. Перспективи розвитку та напрями удосконалення екскурсійної діяльності в Україні

Перспектива розвитку туризму в Україні нерозривно пов'язана із якнайшвидшим врегулюванням воєнно-політичного конфлікту, із законодавчою та організаційною підтримкою держави, якісним інформаційним просуванням туристично-екскурсійного продукту. Значному поліпшенню для нашої країни в усьому світі і відкриттю нових туристичних напрямків сприяло проведення в Україні навесні 2017 р. Євробачення та Чемпіонату світу з хокею [86].

Проведений аналіз розвитку туристичної галузі, зокрема екскурсійної діяльності України дозволяє дійти висновку, що в найближчі кілька років ситуація в частині в'їзного і внутрішнього туризму в кращу сторону не зміниться:

- держава практично не підтримує і не розвиває певні види туризму та екскурсійного напрямку;
- ще не створено сприятливий інвестиційний клімат;
- відсутня чітка і сучасна нормативно-правова база, не розроблені державою стратегії розвитку екскурсійної діяльності, які б регламентували розвиток різних видів туризму, зокрема і екскурсійної сфери.

Разом з тим, з наданням Україні безвізового режиму з Євросоюзом з'явилося ще більше перспектив для розвитку популярного в українців виїзного туризму.

Для ефективного розвитку екскурсійного бізнесу доцільно внести зміни до структури управління сферою туризму України і створити в кожній сфері світу комітет з розвитку екскурсійного бізнесу, що займається розробкою комплексних програм розвитку екскурсійного бізнесу, підтриманням відносин з адміністраціями міст і районів країни, іншими державними і недержавними

організаціями. Проведені розрахунки показали, що об'єднання регіонів України в єдиний екскурсійний регіон та їх спільний розвиток дадуть синергетичний ефект у стабільності розвитку.

Для залучення туристів різних категорій, у тому числі круїзних, в Одеський регіон, доцільно скооперувати та відповідно спрямувати діяльність не лише спеціалістів туристичного бізнесу, а й маркетингологів, дизайнерів, провідних ІТ-фахівців, журналістів, копірайтерів та ін. для вирішення таких завдань:

- створення єдиного туристичного порталу про Одесу та область, який можна переглядати різними мовами з метою залучення іноземних туристів та створення позитивного іміджу України, її Чорноморського регіону на міжнародному ринку туристичних послуг, який буде позиціонувати Одеський регіон як важливий туристичний і культурний об'єкт;

- розвиток ділового морського туризму як нової галузі туристичної діяльності в регіоні;

- анонсування туристичних заходів Одеського регіону різними мовами;

- гідне представлення регіону у світовому інформаційному просторі, його популяризація; залучення масового потоку туристів не тільки в Одесу, а й в Одеську область;

- інформаційна і партнерська взаємодія з відомими міжнародними туристичними порталами [114, с. 75].

У даний час у багатьох країнах організуються гостьові маршрути, в яких включається інформація про вулиці, автомобільні дороги, площі, а також інших елементів, призначених для здійснення транспортних чи інших комунікацій всередині міста, було б дуже не погано розвинути цю можливість і у містах України, що дуже допомогло б приїжджим туристам, в тому числі і іноземним.

Гостьові маршрути – екскурсійні маршрути, спрямовані на ознайомлення з містом, головною відмінністю є необов'язкова наявність гіда, так як гостями будуть більшою мірою самостійними мандрівниками, які прибувають в місто на час з різних причин.

Гостьові маршрути – це відмінний інструмент для розвитку туризму в містах, так як вони призначені для людей, які прибули в певне місто, які можуть ознайомитися з визначними пам'ятками самостійно. На наш погляд доцільно використовувати в гостьових маршрутах технології QR-коду, що виконують роль інформаційних джерел.

Особливістю гостьових маршрутів є те, що вся інформація про об'єкти розташована на табличках, з коротким описом об'єкта і зображенням QR-коду. QR-код (від англ. «quick response», що перекладається як «швидкий відгук») – це двомірний матричний код, що надає інформацію для швидкого її розпізнавання за допомогою фотокамери мобільного телефону або планшета, за допомогою спеціальної безкоштовної програми, встановленої в мобільному пристрої [115]. В результаті виходить, що даний маршрут набуває вигляду екскурсії із застосуванням QR-коду.

Використання QR-коду дозволяє зробити екскурсію більш насиченою і цікавою. Так використання матричних кодів обумовлено зручністю отримання великого обсягу інформації про об'єкт в реальному міському просторі, перебуваючи безпосередньо перед ним. Найчастіше при зчитуванні коду робиться переадресація на сторінку про даний об'єкт на відповідному ресурсі (порталі). Крім текстової інформації, з'являється можливість представити і фото/відео матеріали, посилання на які зашифровані, так, екскурсант може побачити модель об'єкта, який вже втрачений, але був відновлений за допомогою комп'ютерної графіки. Дану технологію першим випробував восени 2011 року музей-заповідник Петергоф. У додатку були представлені елементи парку-доріжки, дерева, а основні об'єкти позначені прапорцями. Натиснувши на прапорець можна було прочитати основну інформацію про об'єкт, подивитися фото, а для отримання розгорнутої інформації використовується сканер QR – коду [116].

Використовуючи досвід у створенні, деякі фірми прийшли до думки щодо створення додатків для туристів з побудовами екскурсій під себе, або карти з об'єктами і всією потрібною інформацією, так як наявність єдиної системи дозволяє користуватися такими ж можливостями, що і кожен додаток окремо.

Для вдосконалення та розвитку туристичної та екскурсійної діяльності в Україні, необхідно розвивати та удосконалювати окремі міста, це можливе за рахунок використання та прийняття певних напрямів.

На рис. 3.1 зображено заходи для створення привабливого інвестиційного клімату у сфері туризму та курортів, зокрема екскурсійної справи.

Рис. 3.1. Напрями створення привабливого інвестиційного клімату у сфері туризму та курортів, зокрема екскурсійної справи

Джерело: [117].

Розвиток екскурсійної діяльності для України є стратегічним напрямком діяльності. Багато областей України мають всі передумови для формування та надання якісних сучасних туристичних послуг, залучення нових туристичних

потоків, забезпечення доступності відпочинку для різних верств населення, зокрема, у тому числі для осіб з обмеженими фізичними можливостями, переформатування наявної інфраструктури відповідно до вимог і потреб сучасного туриста. Крім того, розумна інвестиційна політика сприятиме вирішальній ролі у забезпеченні сталого розвитку економіки регіону і одним з найбільш вагомих джерел утворення робочих місць та допоможе сформувати механізм залучення як внутрішніх, так і іноземних інвестицій.

Доступні культурні послуги, в тому числі й туристичні, мають позитивний вплив на розвиток творчих здібностей людини, сприяють поліпшенню умов існування і якості життя, розширенню економічних можливостей у сфері культури через розвиток культурних і креативних індустрій. Культурна свобода окремих людей і громад є ключовою передумовою демократії, культурне розмаїття і невід'ємною складовою прав людини. [117]

Розвиток екскурсійної діяльності та підвищення привабливості об'єктів історико-культурної спадщини можливий, якщо реалізовувати такі напрями:

- Створення екскурсійних інформаційних центрів.
- Сприяння процесу внесення культурних пам'яток регіону до Всесвітнього списку культурної спадщини ЮНЕСКО.
- Підвищення рівня професійної підготовки фахівців (екскурсоводів, гідів) у галузі екскурсійної сфери з метою доведення якості обслуговування до світових стандартів.
- Раціональне використання об'єктів історико-культурної спадщини для провадження екскурсійної та іншої господарської діяльності.
- Облаштування рекреаційних зон та зон короткочасного відпочинку.
- Перехід від охорони окремих пам'яток до збереження історичного середовища в цілому, його активної адаптації до сучасних потреб, створення умов до збереження історичної пам'яті.

Напрями щодо створення сучасного туристично-екскурсійного продукту:

- Залучення бізнесу до участі у проектах з розвитку туристичної інфраструктури на принципах державно-приватного партнерства та інших умовах.

- Створення туристичних кластерів у туристично-рекреаційній сфері.
- Розвиток державно-приватного партнерства та комунікації між представниками туристичного ринку.

- Організація навчань з питань розвитку туризму та курортів для представників органів влади, місцевого самоврядування та туристичної сфери.

- Розвиток сільського зеленого туризму.

Напрями модернізації закладів культури та мистецтва:

- Організація раціонального використання культурноресурсного потенціалу (закладів, установ, підприємств сфери культури).

- Розробка та впровадження функціонально та організаційно нових ефективних моделей закладів надання культурних послуг з урахуванням щільності населення та територіальної доступності.

Створення умов для культурного розвитку і творчого самовираження громадян, у т. ч. дітей, молоді, осіб з особливими потребами можливо за такими напрямками:

- Розвиток аматорського та професійного мистецтва.

- Розвиток спроможного гастрольно-концертного ринку області.

- Збереження мережі мистецьких шкіл, відкриття нових філій та спеціалізацій, збільшення контингенту учнів.

- Забезпечення доступу громадян, у т.ч. дітей, молоді, осіб з особливими потребами до формальної та неформальної культурно-мистецької освіти.

- Розвиток та актуалізація інформаційних ресурсів бібліотек на електронних носіях і забезпечення доступу до них.

- Відновлення та збереження об'єктів музейної мережі, підтримка впровадження сучасних технологій до музейної практики, реекспозиція існуючих музеїв та створення нових інтерактивних комплексів.

Напрями охорони та збереження об'єктів культурної спадщини є:

- Здійснення пам'яткоохоронних заходів:

- ремонтно-реставраційні роботи на пам'ятках історії та монументального мистецтва;

- рятівні на пам'ятках археології;
- паспортизація об'єктів культурної спадщини;
- визначення меж пам'яток археології;
- розробка та затвердження охоронних зон пам'яток і територій;
- інвентаризація пам'яток, виготовлення та встановлення охоронних дощок.

Підтримка розвитку національних меншин та діяльності національнокультурних товариств в Одесі буде можлива за рахунок таких заходів:

- Забезпечення збалансованого розвитку національних меншин області та реалізація внутрішнього потенціалу національно-культурних товариств області.
- Збереження етнічної ідентичності культурних та мовних потреб національних меншин.
- Популяризація народних традицій, ремесл, фольклору, художніх промислів, шляхом проведення етно-фестивалів, ярмарок, майстер-класів, фольклорно-етнографічних експедицій.
- Діджиталізація елементів нематеріальної культурної спадщини регіону (розроблення електронного реєстру).

В Україні є всі умови для розвитку екскурсійної сфери. Факторами, які забезпечують конкурентні переваги нашої держави є зручне географічне положення, сприятливий клімат, багаті природні та історико-культурні ресурси, велика кількість музеїв, галерей, різноманітність ресторанів і кафе з орієнтацією на різні групи споживачів. На жаль, сьогодні частка туристичного сектора складає всього 1,5-2,5% в структурі ВВП країни [118].

Одним з найважливіших питань організації та розвитку екскурсійної діяльності є вдосконалення організаційно-економічного механізму з урахуванням туристичного потенціалу України. Туристична сфера перетинається з діяльністю близько 50 галузей, тому її розвиток сприятиме підвищенню рівня зайнятості (надання робочих місць), диверсифікації економіки країни, збереженню

культурного потенціалу та безпечного стану навколишнього середовища. Крім того, туризм є важливим засобом реалізації зовнішньої політики країни [117].

Отже, при реалізації вищевказаних напрямів та заходів туристична та екскурсійна діяльність можуть досягти значного розвитку. У нинішній час все більшої популярності набуває маркетинговий розвиток туристичної та екскурсійної діяльності за допомогою розміщення туристичної інформації на сайтах в мережі Інтернет, а також в соціальних мережах.

ВИСНОВКИ

У результаті опрацьованих результатів кваліфікаційного дослідження та їх осмислення й узагальнення, автор дійшов таких висновків:

1. Теоретико-методологічні засади кваліфікаційного дослідження охоплюють: визначення основних термінів, узагальнення матеріалу щодо видів екскурсійних послуг, класифікації та методичних прийомів проведення екскурсій та аналіз нормативно-правової бази екскурсійної діяльності в Україні.

Основним теміном дослідження є «екскурсія». У науковій літературі існує багато трактувань поняття «екскурсія». Проаналізувавши визначення різних науковців, було запропоноване власне трактування терміну. Екскурсія – це поїздка або пішохідний тур, який полягає в ознайомленні з культурою певної території, за допомогою огляду і вивчення пам'ятних місць, відвідування музеїв, парків та ін., які слідує за затвердженим маршрутом і супроводжуються розповіддю екскурсовода.

2. Підходів до класифікацій екскурсій також багато, оскільки кожен автор і науковець мають власну думку щодо критеріїв класифікації. За найбільш поширеною, повною та універсальною класифікацією екскурсій поділяються: за змістом, за складом учасників, за місцем проведення, за формою проведення, за способом пересування.

Зазначено, що метою екскурсій є показ екскурсантам пам'яток історії та культури території. Цілі екскурсій – виховання патріотизму і любові до Батьківщини та розширення кругозору в сфері культури та історії.

Загальноприйнятими прийомами екскурсійного показу та екскурсійної розповіді є: попередній огляд, демонстрація об'єкта, екскурсійний аналіз, локалізація, зорова реконструкція, порівняння, показ наочних посібників, панорамний показ, показ по ходу руху.

3. За сучасних умов нормативно-правове забезпечення екскурсійної діяльності в Україні є недосконалим через низку об'єктивних причин. По-перше, Закон України «Про екскурсійну діяльність» знаходиться нині лише в стадії

розробки. По-друге, правове поле організації екскурсійної діяльності охоплює занадто широке коло супутніх питань, які відображені у значній кількості законодавчих документів. По-третє, національні стандарти туристсько-екскурсійної діяльності дещо застаріли, не відповідають вимогам часу, а відтак, потребують оновлення або оптимізації. На сучасному етапі розвитку екскурсійної галузі в країні, основним правовим документом, що регулює екскурсійну діяльність, є Закон України «Про туризм». По-четверте, відсутній нормативний документ, який регулював би розвиток саме екскурсійної діяльності.

4. Екскурсійна діяльність в Україні має великий потенціал для розвитку економіки країни. Наявність значної кількості культурних та історичних пам'яток, які можуть розповісти туристам про минуле і познайомити з історією, культурою та природою країни, сприяє реалізації цього потенціалу.

Аналіз статистичних даних щодо кількості туристів та екскурсантів, які знайомляться з культурно-історичними пам'ятками в Україні, засвідчив про стабільне її зростання до 2019 р. COVID-19 спричинив глибоку кризу у економіці кожної країни, зокрема й у туризмі. Визначені основні тенденції у розвитку туризму демонструють аналогічний спад у всіх його секторах у тому числі й екскурсійній діяльності. Так, у порівнянні з 2019 р. чисельність міжнародних туристів, які в'їхали в Україну, знизилася майже вдвічі.

Іншою очевидною тенденцією, що має місце в розвитку екскурсійної діяльності, є включення різних міст України до пріоритетних туристичних напрямів. Так, міста Львів та Одеса стали привабливими туристичними дестинаціями останнім часом. Впровадження податкових стимулів для підтримки туристичної сфери та забезпечення більшої доступності послуг також можна віднести до основних тенденцій розвитку екскурсійної діяльності.

5. Ресурсний потенціал м. Одеси та Одеської області є багатим, оскільки включає в себе природні, історично-культурні пам'ятки. У сукупності, вони сприяють розвитку екскурсійної діяльності в цій місцевості. Не дивлячись на те, що Одеса – курортне місто, туристи приїжджають сюди не тільки через Чорне море, але й оглянути культурно-історичні пам'ятки, погуляти по двориках,

подивитися експозиції музеїв, відвідати театри та познайомитися з іншими цікавинками міста. Таким чином, саме завдяки ресурсному потенціалу екскурсійна діяльність може розвиватися й надалі.

Щодо інфраструктурного потенціалу, Одеса, як й інші міста України має більше проблем, ніж переваг. Однак, завдяки діяльності численних туристичних агенцій, які пропонують різнопланові екскурсії, туристи можуть знайти і обрати екскурсію, яка їх зацікавить найбільше: оглядові екскурсії містом, одеськими двориками, пізнавальні екскурсії в катакомби або екскурсія у Вилкове, культурні екскурсії до Оперного театру чи кіностудії, історичні екскурсії з оглядом палаців, храмів, та навіть дегустаційна екскурсія в Шабо

Згідно з даними українського порталу IGotoWorld, серед його відвідувачів, у рейтингу областей, якими найбільше цікавились туристи, Одеська область займає перше місце.

6. Туристична індустрія Одещини має низку проблемних моментів, які потребують вирішення. Аналогічно, екскурсійна діяльність цього регіону, як і України загалом, потребує оптимізації через усунення таких проблем: недосконалість державної політики, неналежне фінансування, низький рівень обслуговування, відсутність маркетингу екскурсійних послуг, низька кваліфікація екскурсоводів. Їх виявлення вказує на можливі шляхи такої оптимізації, оскільки приведе до динамічного розвитку екскурсійної справи в Україні. З цією метою необхідно здійснити комплекс заходів, зокрема: розширити нормативну базу; посилити кваліфікаційні вимоги до екскурсоводів; запровадити обов'язкову сертифікацію фахівців екскурсійної діяльності, застосовувати маркетингові заходи для залучення туристів тощо. Комплексний і професійний підхід, як із боку туристичних підприємств, так і з боку держави у цілому, дозволить підвищити ефективність використання туристично-екскурсійного потенціалу не лише Одеси та Одеської області, але й екскурсійної діяльності України.

Проведене дослідження не вичерпує всієї повноти проблеми розвитку екскурсійної справи в Україні й, зокрема, в Одеському регіоні. Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути розроблення широкого

асортименту екскурсійних послуг, особливості реалізації послуг в сегментах пляжного, оздоровчого, винно-гастрономічного, спортивного, екологічного та етнографічного туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пандемія коронавірусу Covid-19.2021. URL: <https://cutt.ly/8T95SCM>
2. Коронавірус в Україні. 2021. URL: <https://cutt.ly/XT95XoF>
3. Коронавірус в Україні. Офіційний інформаційний портал Міністерства охорони здоров'я України. 2021. URL: <https://cutt.ly/zT3vjCE>
4. Туристична діяльність в Україні. Держстат України. 2021. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
5. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: учебник. М.: Советский спорт, 2007. 216 с.
6. Емельянов Б. В. Организация экскурсионной работы: методика, опыт. М.: Профиздат, 1984. 163 с.
7. Емельянов Б. В. Профессиональное мастерство экскурсовода: учеб. пособие. М.: ЦРИБ «Турист», 1986. 121 с.
8. Квартальнов В. А. Туризм: учебник. М.: Финансы и статистика, 2002. 320 с.
9. Чагайда І. М., Грибанова С. В. Екскурсознавство: навч. посібник. Київ: Кондор, 2004. 204 с.
10. Бабарицька В. К. Екскурсознавство і музеєзнавство: навч. посібник. Київ: Альтерпрес, 2007. 462 с.
11. Галасюк С.С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2013. 178 с.
12. Нездоймінов С. Г. Організація екскурсійних послуг: навч.-методичний посібник. Одеса: Астропринт, 2011. 216 с.
13. Нездоймінов С. Г. Навчальний курс з підготовки фахівців туристичного супроводу: методичні та інформаційні матеріали з курсу підготовки екскурсоводів та гідів-перекладачів. Одеса: ОДЕУ, Ротапринт, 2011. 135 с.
14. Нездоймінов С. Г. Підприємницький вектор розвитку регіонального туризму: Монографія. Одеса: пальміра, 2011. 344 с.

15. Любіцева О.О. Методика розробки турів: навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2008. 300 с.
16. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності. К.: Грамота, 2006. 264 с.
17. Альтгайм Л. Б. Основи музейної та екскурсійної діяльності. Курс лекцій. Тернопіль: 2007. 113 с.
18. Боева А. Ф. Творческий процесс создания новых экскурсий: поиски и находки. Пилигримы Крыма 99. Симферополь: Крымский архив, 2005. Т.2 212 с.
19. Воронина А. Б. Организация экскурсионных услуг. Симферополь: Сонат, 2008. 200 с.
20. Голубничая С. Н. Основы экскурсионного дела: учебник. Донецк: Институт турбизнеса, 2003. 214 с.
21. Савина И. В., Горбылева З.М. Экскурсоведение. Минск: БТЭУ, 2004. 335 с.
22. Зінченко В. А. Екскурсологія як туризмологічна наука. Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки, 2010. Випуск 8, 223 с.
23. Романенко О. В. Організація екскурсійних послуг. Культура народів Причорномор'я, 2009. 159 с.
24. Волошина М. Анализ рынка туристических услуг в Украине: проблемы и перспективы. Симферополь: Сонат, 2008. 200 с
25. Заварика Г. М., Зеленко А. Особенности развития туризма в современном украинском Донбассе. Туризм и гостеприимство, 2017. 44 с.
26. Матвийчук, Л. Ю. Развитие гостиничного хозяйства в Украине. Туризм и гостеприимство, 2016. С. 11
27. Сидорова, А. В. Статистический анализ туризма на основе въездного и выездного туристических потоков. Экономика и организация управления. 2016. 100, 106 с.
28. Гуляев В. Г. Организация туристической деятельности: учеб. пособие. М.: Нолидж, 2014. 174 с.

29. Антонишин А.П. Рекреаційно-туристичний потенціал Вінницької області та його вплив на розвиток туристичної сфери. Вісник КНЛУ: Серія. Історія. Економіка. Філософія. К., 2016. 131 с.
30. Бабушко С. Р. Tour Operating: навч. посіб. з дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням» для здобувачів освітнього ступеня «Бакалавр» спеціальності 242 «Туризм», К.-Звенигородка: 2017. 113 с.
31. Забалдіна Ю.Б., Тараненко А.П. Формування івентивного портфеля туристичних дестинацій, Інелект ХХІ. 2017. 10 с.
32. Опанасюк Н.А. Туристичне право як галузь права України. Бюлетень Міністерства юстиції України. К. 2016. 60 с.
33. Попович С.І., Фастовець О.О. активізація використання потенціалу історико-культурних заповідників у сфері туризму. Вісник Львівського інституту економіки туризму. 2017. Серія "Економічні науки". 116 с.
34. Фастовець О.О. Сучасні тенденції розвитку туризму в світі. Збірник наукових праць. Додаток до Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, Переяслав-Хмельницький, 2017. 334 с.
35. Веселова Н. Ю. Организация туристической деятельности: Учеб. пособие. Изд-тво: Дашков и Ко, 2015. 254 с.
36. Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: навч. посіб. К.: Знання України, 2006. 352 с.
37. Голубничая С. Н. Основы экскурсионного дела. Донецк: Институт турбизнеса, 2003. 214 с.
38. Анциферов, Н.П. О методах и типах историко-культурных экскурсий. Петроград, 1923. 39 с.
39. Бархаш, Л. Виды и формы туристских путешествий и экскурсий. М., 1934. 9 с.
40. А. М. Прохоров. Большая советская энциклопедия. М. : «Советская энциклопедия», 1969. 9 с.

41. Экскурсия: 2021. URL: https://tourlib.net/books_tourism/ekskurs12.htm
42. Герд, В. А. Экскурсионное дело. М. Прогресс, 2009. 340 с.
43. Гецевич, Н.А. Основы экскурсоведения. Минск: Университетское, 1988. 159 с.
44. Толковый словарь живого великорусского языка В.Даля. 2021. URL: <http://www.вокабула.рф>
45. Квартальнов В. А., Сенин В. С. Организация туристско-экскурсионного обслуживания. М., 1987. 56 с.
46. Папирян Г.А. Международные экономические отношения: маркетинг в туризме. М.: Финансы и статистика, 2011. 24 с.
47. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е.Н., Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений; М.: Академия, 2002. 576 с.
48. Смолій В. А., Федорченко В. К., Цибух В. І.; Енциклопедичний словник-довідник туризму. Київ: Видавничий дім «Слово», 2006. 372 с.
49. Толковый словарь Д.Н.Ушакова. 2021. URL: <http://www.dict.tmm.ru/ushakov/>
50. Кулешова, Н. В. Аналіз сучасного стану розвитку туристичної галузі в Україні. Економіка і регіон: 2012. 177 с.
51. Березовая Л. История туризма и гостеприимства: 2014. 480 с.
52. Кружалин В. И., Мироненко Н.С., Зигерн-Корн Н.В., Шабалина Н.В. География туризма: учебник, М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. 336 с.
53. Что такое экскурсия? 2021. URL: <https://xn--b1advjcbct.xn>
54. Райков Б. Е. Методика и техника экскурсий. М.: Госиздат, 1927. 29 с.
55. Индисова Т. Р. Подготовка и проведение экскурсии: методическое пособие; Вологда: ВОУНБ, 2016. 38 с.
56. Долженко Г. Экскурсионное дело: Учебник. Изд-тво: Феникс, 2014. 320 с.
57. Любавина Н., Кроленко Л., Нечаева Т. Технология и организация туроператорской деятельности: Учеб. пособие. Изд-тво: Академия, 2015. 288 с.

58. ГОСТ Р54604-2011. Туристские услуги. Экскурсионные услуги. Общие требования. 2021. URL: <https://docs.cntd.ru/document/1200092284>
59. Скобельцына А., Шарухин А. Технология и организация экскурсионных услуг. Изд-тво: Академия, 2013. 176 с.
60. Джанджугазова Е. Туристско-рекреационное проектирование: учебник. Изд-тво: Академия, 2014. 272 с.
61. Брашнов Д. Г. Гостиничный сервис и туризм: учеб. пособие / Д. Г. Брашнов. М.: Альфа-М; 2015. 224 с.
62. Феленчак Ю.Б. Державне регулювання туристичної діяльності в Україні: Лекція з навчальної дисципліни „ЕКСКУРСОЛОГІЯ”. Для студентів спеціальності 242 Туризм (спеціалізація «Туризмознавство»).
63. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 31. Ст. 37. (Із змінами).
64. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. № 25-26. Ст. 447. (Із змінами).
65. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. № 40-44. Ст. 1308. (Із змінами).
66. Господарський кодекс України від 16.01.2003. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144 (Із змінами).
67. Кодекс про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради України. № 51. Ст. 329. (Із змінами).
68. Про охорону культурної спадщини: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст.333.
69. Про порядок отримання дозволу екскурсоводами / гідами-перекладачами на право надання туристичного супроводу: наказ Держтурадміністрації від 24.09.04 № 50, зареєстрований в Міністерстві 20.10.04 за № 1344/9943. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1344->
70. Про затвердження Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцям туристичного супроводу: Наказ

Державної туристичної адміністрації України 24.09.2004 р. № 83. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1344-04#Text>

71. Стандартизація в сфері туристсько-екскурсійне обслуговування: ГОСТ 28681.0-90.

72. Туристсько-екскурсійне обслуговування. Проектування туристських послуг: ГОСТ 28681.1-95.

73. Туристсько-екскурсійне обслуговування: Міждержавний стандарт ДСТУ 28682.2-95.

74. Туристсько-екскурсійне обслуговування. Вимоги щодо забезпечення безпеки туристів і екскурсантів: ГОСТ 28681.3-95.

75. Безпечність стрічкових конвеєрів для зимових видів спорту чи туризму: ДСТУ EN 15700:2014.

76. Tourism services – Requirements for the provision of professional tourist guide training and qualification programmes : EN 15565:2008. 2021. URL: www.en-standard.eu

77. Tourism services – Travel agencies and tour operators – Terminology: EN 13809:2003. 2021. URL: <https://standards.iteh.ai/catalog/standards/>

78. Правові засади екскурсійної діяльності в Україні від 10 жовтня 2017 р. 2021. URL: <https://tourcenter.kh.ua/uk/homct/normprav>

79. Мінфін. Туристичний ринок в Україні за рік скоротився на 60-70% 2021. URL: <https://minfin.com.ua/2021/01/17>

80. Чеботарёва Н. Н. Экономический анализ развития туристической отрасли в Украине. Туризм и гостеприимство, 2017. 15 с.

81. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні / Оновлення документу «Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні» 2021. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index>

82. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

83. Hotel & Destination Consulting – Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні: ПІДСУМКОВА ДОПОВІДЬ

84. Кноема – Мировой атлас данных. Мировая и региональная статистика. 2021. URL: <https://knoema.ru/atlas>

85. Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні. Підсумкова доповідь. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism>

86. Иностраный туристический поток в Украину. Итоги I полугодия 2021. URL: <https://cfts.org.ua/news/2021/08/18/>

87. Экономическая газета. Украина туристическая. 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news>

88. Покоłodна М. М. Рекреаційна географія: навч. посібник. Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2012. 275 с.

89. Тарханов Д. ТУРИЗМ, РЕКРЕАЦИЯ, ИНФРАСТРУКТУРА. Киев, 2011. 105 с.

90. Цибух В. І. Стан і перспективи розвитку туризму в Україні. Туристично-краєзнавчі дослідження. К., 2009. 17 с.

91. Дедова Е. Достопримечательности Украины. Киев, 2010. 118 с.

92. Киев – как объект туристско-экскурсионных услуг. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>

93. Достопримечательности Львова. 2021. URL: <https://www.sputnik8.com/ru/lviv>

94. Экскурсии по Одессе. 2021. URL: <https://ekskursii.odessa.ua/ekskursiya-po-staroy-odesse>

95. Экскурсионный туризм в Карпатах. 2021. URL: <https://mtourism.com.ua/ru/tours-in-carpathians-ru>

96. Ніколаєва О. І. Рекреаційний господарський комплекс Одеського регіону. Харків, 2018. 20 с.

97. Голуб О. Розвиток екскурсійної діяльності в Україні (сучасний етап) / О. Голуб. 2021. 48 с.

98. Рейтинг туроператорів України. 2021. URL: <https://businessvisit.com.ua/hot-tour/turoperatory/>
99. Мінекономрозвитку: У 2018 році Україну стали більше відвідувати туристи із Західної Європи, США, Китаю. 2021. URL: <https://www.me.gov.ua/News/DetailV2018->
100. Мінфін. Україна у 2020 році отримала 130,6 мільйона від туристичного збору. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public>
101. Туризм в Україні – статистика найбільшого туристичного порталу України за 2019 рік. 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/tur.htm>
102. Екологічний паспорт регіону. Одеська область. 2021. URL: <https://ecology.odessa.gov.ua/novosti/ekologchnij-pasport-regonu-za-2020-rk/>
103. Стратегія розвитку Одеської області на період 2021-2027 роки. 2021. URL: <https://oda.odessa.gov.ua/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-2021-2027-roky/>
104. Про затвердження Концепції розвитку екскурсійної діяльності у м. Києві: Рішення, від 27.11.2009 N 711/2780. 2021. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc>
105. Горун В. В. Територіальна організація рекреаційних умов і ресурсів Одеської області. Вісник соціально-економічних досліджень. Геополітика і екогеодинаміка регіонів. 2014. 473 с.
106. Департамент культури та туризму Одеської міської ради. Екскурсії. 2021. URL: <https://omr.gov.ua/ua/city/departments/dct/>
107. TripAdvisor. Туры и экскурсии в Одесской области. 2021. URL:
108. «Екскурсійний дім Одесси» – екскурсійний, туристичний відпочинок / Екскурсії по Одесі в 2021. URL: https://www.tripadvisor.ru/Attractions-Odessa_Oblast.html
109. Абрамов В. В. Проблеми удосконалення системи підготовки і менеджменту персоналу екскурсійної сфери туристської галузі України. Коммунальное хозяйство городов. Научно-технический сборник. Вып. 75. Сер.: Экономические науки. К.: «Техніка», 2007. 203 с.

110. Туристсько-екскурсійне обслуговування. Туристичні послуги. Загальні вимоги: ГОСТ 28682.2-95. К.: Держстандарт України, 1997. 11 с. (Національний стандарт України).

111. Статистичний збірник «Україна в цифрах 2015». Державний комітет статистики України, за ред. І.М. Жук. – К. : Держаналітінформ, 2016. – 239 с.

112. Ковылина М. А. Принципы устойчивого развития подсистем морской круизной индустрии. Сучасні проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі: збірник наукових праць. Одеса: 2017. 72 с.

113. Левинська Т. І., Бабаченко М. В. Сучасний стан круїзної туристичної індустрії в чорноморському регіоні України. Сучасні проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі: збірник наукових праць. – Одеса: 2017. 76 с.

114. Сайт приложения TopTripTip. 2021. URL: <https://test.ru/2015/03/11/toptriptip-app/>

115. Новостное агентство Фонтанка. 2021. URL: <https://www.fontanka.ru/>

116. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 № 168-р. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>

117. Гордієнко В. Туризм – рушій соціально-економічного розвитку країни. XII Міжнародний економічний форум. 2021. URL: <https://economicforum.lviv.ua/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Нормативно-правова база регулювання туристичної та екскурсійної діяльності

1. Закони України:
 - Закон України «Про автомобільний транспорт» (зі змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 23.02.2006 року N 3492-IV);
 - Закон України «Про туризм» (у редакції від 18.11.03 № 1282-IV);
 - Закон України «Про курорти» (від 05.10.00 № 2026-III);
 - Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедуру оцінки відповідності» від 01.12.05 №3164-Г/;
 - Закон України «Про оголошення природних територій міста Бердянська Запорізької області курортом державного значення» від 11.01.05 № 2305-Р/;
 - Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.03 №742-IV;
 - Закон України «Про внесення змін до Декрету КМУ від 20.05.93 №56-93 «Про місцеві податки і збори» від 20.03.03 №641-IV;
 - Закон України «Про внесення зміни до статті 3 Закону України «Про концесії» від 24.10.02 №209-111;
 - Закон України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» від 17.05.01 №2407-111;
 - Закон України «Про стандартизацію» від 17.05.01 №2408-III;
 - Закон України «Про підтвердження відповідності» від 17.05.01 №2406-III;
 - Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.00 №1775-111;

– Закон України «Про спеціальну економічну зону туристично-рекреаційного типу «Курортотополіс Трускавець» від 18.03.99 № 514-ХІУ;

2. Укази Президента України:

– Указ Президента України «Про організацію літнього оздоровлення та відпочинку дітей у 2007 році» (от4 травня 2007 року N 377/2007);

– Указ Президента України «Про заходи з розвитку туризму і курортів в Україні» (з 21.02.2007 року №136/2007);

– Указ Президента України «Про подальшу діяльність закладів оздоровлення та відпочинку, які перебувають у державній власності» від 21.10.04 №1296;

– Указ Президента України «Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України» від 11.03.03 № 207;

– Указ Президента України «Про підтримку розвитку туризму в Україні» від 02.03.01 №127;

– Указ Президента України «Про основні напрямки розвитку туризму в Україні до 2010 року» від 10.08.99 № 973;

– Указ Президента України «Про День туризму» від 21.09.99 №1047.

3. Постанови Кабінету Міністрів України:

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство культури і туризму України» від 08.11.06 №1566;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок надання послуг тимчасового розміщення (проживання)» від 15.03.06 № 297;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення «Про державну службу туризму і курортів» від 13.02.06 № 132;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної служби туризму і курортів» від 12.07.05 № 564;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі

міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004-2010 роках» від 12.05.04 № 612;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми комплексного розвитку українського Придунав'я на 2004-2010 роки» від 31.03.04 №428;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до переліку органів ліцензування та Переліку документів, що додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності» від 04.03.04 №267;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту» від 29.01.2003 №141;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо поліпшення роботи з використання та охорони територій курортно-оздоровчого та рекреаційного призначення в Одеській області» від 10.12.03 № 1900;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до переліків центральних органів виконавчої влади, на які покладаються функції технічного регулювання у певних сферах діяльності та розробки технічних регламентів» від 19.03.03 № 358;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення додержання законодавства під час надання послуг іноземцям та особам без громадянства» від 17.08.02 № 1136;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Наукового Центру розвитку туризму» від 17.08.02 № 1132;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 рр.» від 29.04.02 №583;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку зміни цільового призначення земель, що перебувають у власності громадян або юридичних осіб» від 11.04.2002 р. N502.

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення та ведення Державного кадастру природних територій курортів» від 23.05.01 № 562;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження спеціальних методик щодо економічного обґрунтування проектів розвитку курортів та економічної оцінки природних лікувальних ресурсів» від 06.05.01 № 452;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загального положення про санаторно-курортний заклад» від 11.07.01 № 805;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку органів ліцензування» від 14.11.00 № 1698;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок оформлення дозволів для в'їзду в Україну» від 20.02.99 № 228;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку населених пунктів, віднесених до курортних» від 28.12.96 № 1576;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Курорт Сатанів» від 16.10.92 № 591.

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України:

– Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Плану заходів щодо державної підтримки розвитку сільського туризму на 2006-2010 роки» від 03.07.06 № 373-р;

– Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції комплексної програми збереження та використання палацово-паркового комплексу в с. Вишнівець Збараського району Тернопільської області на 2005-2010 роки» від 06.01.05 № 3-р;

– Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження заходів щодо державної підтримки розвитку молодіжного та дитячого туризму» від 12.05.04 №298-р;

– Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження заходів з розвитку іноземного та внутрішнього туризму» від 27.06.03 №390-р;

5. Накази Цеоцентрального органу виконавчої влади (ЦОВВ):

- Наказ Держспоживстандарту «Про затвердження Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні» від 01.02.05 №28, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 04.05.05 за №466/10746;
- Наказ Держтурадміністрації від 29 вересня 2004 року № 83 «Про затвердження Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцям туристичного супроводу»;
- Наказ МОН від 14.06.04 №476 «Про затвердження складових Держкомстату галузевих стандартів закладу вищої освіти за напрямом 0504 «Туризм»;
- Наказ Держтурадміністрації від 16.03.04 №19 «Про затвердження Правил користування та аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг»;
- Наказ Держкомпідприємництва та Держтурадміністрації від 14.11.02 №121/83 «Про затвердження Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності»;
- Наказ Держстандарту від 27.01.99 №37 «Про затвердження Правил обов'язкової сертифікації готельних послуг».

Культурні пам'ятки Одеси

З екскурсійним візитом слід відвідати Дерибасівську вулицю (рис. Б.1). Пішохідна вулиця в центрі міста і одна з головних визначних пам'яток Одеси. З'явилася на початку XIX ст. і носить назву на честь засновника Хосе де Рібаса. На початку вулиці встановлено пам'ятник де Рібасу, який зображений з планом міста в руці. Сьогодні Дерибасівська-найпопулярніше місце для гулянь і різних заходів. Тут проходять міські свята такі, як Одеська Гуморина, День міста та ін. На Дерибасівській розташовано безліч кафе, ресторанів, бутиків, є ярмарок сувенірів. В кінці вулиці знаходиться Міський сад – перший парк в Одесі (1803 р.)

Рис. Б.1. Дерибасівська вулиця

Джерело:[88].

Також варто виділити час на відвідування Оперного театру (рис. Б.2). Оперний театр – головна визначна пам'ятка Одеси, історична пам'ятка архітектури, зведена в 1884-1887 рр.в стилі віденського бароко (пер. Чайковського, 1). Одеський оперний театр унікальний своїм архітектурним рішенням, плануванням, технічним оснащенням і включений в список кращих в

Європі. Являє собою триярусну споруду, прикрашену колонами, багатою ліпниною і скульптурами – театральними музами. З бічної сторони театру розташований фонтан, а з тильного боку – відомий в місті буфет оперного театру. Варто сказати про акустику театру, яка дозволяє доносити зі сцени глядачам навіть шепіт. Свого часу на сцені одеської опери виступали всесвітньо відомі діячі мистецтва (П.Чайковський, С. Рахманінов, Ф. Шаляпін та ін.). У 2008 р. Forbes відзначив Одеський театр опери та балету як один з незвичайних об'єктів Східної Європи.

Рис. Б.2. Одеський оперний театр

Джерело:[88].

Для спокійної прогулянки ідеально підходить наступна визначна пам'ятка Одеси – Приморський бульвар (рис. Б.3). Одна з найкрасивіших вулиць міста простягається над урвищем паралельно березі моря. Будівлі бульвару, що формують парадний морський фасад Одеси, побудовані в стилі класицизму і раннього італійського ренесансу. Вуличні музиканти, спонтанні політичні оратори, цікаві персонажі – все це доповнює чудову зелену алею. Романтичний Пушкін, чудовий Дюк, знамениті Потьомкінські сходи, неповторний вид на Морський вокзал не залишать Вас байдужими.

Рис. Б.3. Приморський бульвар

Джерело:[88].

Потьомкінські сходи – одна з головних споруд Одеси (бул. Приморський) (рис. Б.4). Зведена в першій половині XIX ст. за розпорядженням князя Воронцова в подарунок своїй дружині. Її протяжність становить 142 м, має десять прольотів і 192 сходинок. Унікальність сходів криється в її побудові. Так нижня частина сходів ширше верхньої, тому якщо дивіться на неї зверху, то здається, що вона має рівну ширину, парапети паралельні, а погляду видно тільки прольоти. Якщо дивіться знизу, то створюється враження, що сходи довше і видно лише каскад сходинок. Потьомкінські сходи входять в число найкрасивіших і найвідоміших історичних об'єктів Європи.

Міськсад – найстаріший парк міста (рис. Б.5), розташований в центрі Одеси по вул.Дерибасівській і заснований в 1803 р. братом де Рібаса – Феліксом. У 1806 р парк був подарований місту. У Міському саду знаходяться павільйон-ротонда і світло-музичний фонтан. Також тут відкрито літній театр, в якому вечорами грає симфонічний оркестр Одеської обласної філармонії. Біля Міськсаду розташувалися пам'ятники, що стали візитною карткою і символами Одеси. Це пам'ятник дванадцятому стільцю, встановленому на честь твору Ільфа і Петрова

«Дванадцять стільців», і пам'ятник всесвітньо відомому одеситу – легендарному артисту Леоніду Утьосову.

Рис. Б.4. Потьомкінські сходи

Джерело:[88].

Рис. Б.5. Міський сад м. Одеси

Джерело:[88].

Морвокзал – візитна картка Одеси (рис. Б.6), найкрасивіший і сучасний Морський вокзал не тільки в Україні, але і в Європі (вул. Приморська, 6). Побудований в 1968 р., в 1993 р. був реконструйований. Тут же знаходиться найбільший порт України. Одеський морський порт – це торговий порт міжнародного значення, визнаний основним круїзним портом в Україні. Щодня сюди прибувають тисячі пасажирів, пришвартовуються сотні вантажних суден і міжнародних лайнерів. Морвокзал – це не тільки один з великих пасажирських терміналів Європи, а й улюблене місце прогулянок городян і туристів. Саме звідси можна побачити Одеський порт, відчувши його масштабність. На його території розташовані готель «Одеса», будівля торгового порту, музей якорів, літній концертний майданчик, ресторан, сувенірні лавки, Свято-Миколаївський храм, яхт-причал, також стоїть гармата XIX ст., яка брала участь в обороні Одеси в 1857 р. від причалу ходять прогулянкові катери уздовж узбережжя. Так що, є можливість не тільки насолодитися морським бризом, а й побачити Одесу з боку моря.

Рис. Б.6. Одеський Морвокзал

Джерело:[88].

Окрім приведених вище, для туристів та екскурсантів цікавими є такі пам'ятки міста, як: Пасаж, Грецький парк, Стамбульський парк, будинок з однією стіною, Парк Шевченка, Зелений театр, катакомби, траса здоров'я, Лютеранський кафедральний собор святого Павла, одеські дворики, Одеський художній музей, Музей контрабанди, Ринок Привоз, Міський ринок їжі, море і морське узбережжя. Одеса та Одеська область мають ще цілу низку пам'яток, які викликають інтерес у туристів та екскурсантів.